

84/2-632.1/6
У. 435

Борис Укачин

Мөңкүлик
Алтайдын
янголгазы

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач _____

З. 384—74

-271542-

Борис Укачин

С (АЛТ)

У-435.

Мөнкүлик
Алтайдын
янголгазы

Улгерлер ле туујы

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ. 1977

Кулагым уккур,
курч тушта...

84(2=632.1)6-5

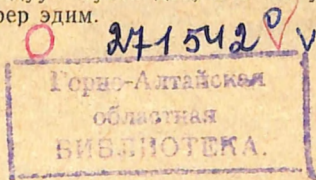
У 435

АВТОРДОН

Бойымнын бичиктериме мен мынын алдында бир де катап кире сөс бичибегем. Је бу үлгерлик јуунтым керегинде кыскарта сөс айдар күүним бар. Ненинг учун дезе, бу менинг азийгы кепке ба-зып чыгарган јуунтыларымнан чек башка. Озо ло баштап мында эмдиги поэттин ле эскидегизинин үни колынып, бой-бойына өдүжип калган. Онын да учун јуунты «Мөңкүлик Алтайдын јанылгазы» деп адалат.

Бу бичиктин анчадала «Алтай улус айдыжат» деген бөлүгиле танышкан кижии онын авторы мында алтай оос кеендиктин сөс айдар ла оны утка-лай тургузар озогы эп-аргазын элбеде тузаланганын билип ийер. Мени алтай улустын балдарына айткан јакылталарынын кебери, табышкактардын, кеп ле укаа сөстөрдин, алкыштардын, кожондор-дын бийик ле јараш учуры калганчы өйлөрдө тын јилбиркедет. Эмдиги өйдин поэзиясында бу марлу эп-аргаларды тузаланып, ол ажыра бүгүнгү шүүл-телерди айтса кайдар деп сананган эдим. Онон бистин эл-јоннын оосло айдар кееркедиминде төртјолдыктар, менинг адаганымла болзо, экчелик-тер, экијолдыктар — эжерликтер јок, ол эмезе чек ас... Айдарда мен јебрэндик поэзиянын эски кебе-рин, онын коолын ла агынын тузаланып, аргалу болзо, јангы кебер эдерге амадаганым бу бичиктен иле билдирер.

Кычыраачы бу бичикти ачып, онон бойына ке-ректү ле тузалу бир јакшынак јаркын табатан болзо, амадуум бүтти деп, мен акту јүрегимнен сүүнип јүрер эдим.

5-УБХ-МА9

Калам¹

Кулагым уккур, курч болзо,
Каламым өлүм жок болор.
Кандый да кату өй келзе,
Чаазын артар, сөс болор!

Менин бичиген жолдыкта
Меемнин маңы арткай не?..
Кайра болбос жылдарды
Каламым көдүрип болгой не?..

1975 ж.

¹ К а л а м — түрк тилдерлү кезик калыктар пероны эмезе учканы айдат.

* * *

Амыралта алып, тыштанып,
Алтайды керий базадым.
Бийиктен, кейден тын алып,
Бойыма бойым шыпшайдым:

«Чөчөктөрдөн не жараш?..
Чөчөктөн чөчөк ол жараш.
Сууны жаңыс — суу солыыр,
Кырды жаңыс — кыр
солыыр»...

Көгөрөт бийикте тегери,
Көк мөңкүлик кычырат.
— Кижи! — дежип, эбире
Кучыйактар сыгырат.

Айландыра ар-бүткөн
Араайынан ачылат.
Байла, меге ол бүткөн,
Бар жажыттар жарталат:

Өлүм болуп өлүм артар,
Jүрүм болуп жүрүм артар.
Кожон болуп кожон артар,
Комудал болуп комудал артар.

Сыннан сынга мен чыгадым,
Шымыранып мен базадым.
«Ырыс ырыска кылбыгар,
Ыраакты ыраак кычырар.

Кырдан жаңыс кыр жараш,
Кыстан жаңыс кыс жараш!»

Төрт талалу телекей
Төртти төрткө катаптайт.
Эски чындык элебей.
Эмди де мени кайкадат:

«Je энеден ёскё эне јок,
Төрөлдөн ёскё Төрөл јок!» —
Кандый јакшы айдылган.
Кайкал Алтай тындаган!..

1975 j.

* * *

Карануй туулар. Салкын. Күс.
 Жылдысту тегериге ајыктап,
 Оттын јанында јадырым.
 Јалбышка ла тийзем,
 јалтылдап,
 Тегериге уча берерим!..

Je јеримде бастыра агаштар,
Олөндөр, чечектер бу таштар
Јүрегимнен тудунып алгандый,
Јүрүми менде немедый...

Жок, баш болзын, барбазым!..
Менин калыгым астан ас,
Мендий эрлер база ас...

Өскө талага ырбазам,
 Өскөн јеримнен ыразам,
 Эмди ле өлө берерим,
 Канайып эрте өлөрим?!.

Карануй туулар. Салкын.

Күс...

Жылдысту тегериге айкап,
Оттың жанында жадырым.
Тегиндү эмес тыгдаалап,
Телекейге шигип калтырым.

1976 ж.

Учуп барадым

Учуп барадым. Сары ай,
Сары күчүктій, кийнимнен сүрүжет.
Ак мөңкүлү тууларым унчукпай,
Адалар чылап, ыраакка үйдежет.

Учуп барадым. Булуттар
Алтай сындарга түнөөрге түшти.
Эликтер чилеп, кызыл жылдыстар
Көзнөк өткүрө элес эдишти.

Учуп барадым. Бажымнын меези
Бүгүн телкем, жагыдан айазат.
Алтайдын адынан айдар сөзүм
Агару каруулга мени тургузат.

Учуп барадым. Амаду
Бадыш талага мени кычырат.
Төрөл жеримнен мен алкышту,
Жаңы жараттар, тушташтар алдырат.

Учуп барадым. Самолет бийикте,
Бийиктейт күүним, сыным да бийиктий.
Бу жорукта мени бийлейтен
Бир де буудак жок немедий...

Учуп келдим. Сары ай,
Сары күчүктый, түниле үйдешти.
Күнчыгыштын Күни жаражай, —
Күлүмжи жайып, Бадышта уткыды.

Дубулты, 1975 ж.

* * *

Агын суу азийгы ла бойы,
Ак-жарыкта ару ла тирү.
Нөкөрдүн өлүми меге кыйын,
Же ар-бүткенге ол не керектү?..

Жаркынду ла тирү агын суу
Кижини өлгөн деп, качан да билбес.
Көк тегери, мөнгүн туу,
Күн, чечектер — ончозы килебес!

Өлүмди билбезин эбире ончозы,
Өссин, кееркетсин бу жүрүмди.
Ончозы кунукса, түштин ырызы
Түнле солынза, канайттан эди?!

Тегери өрө — агацтар өзүми,
Суулар манында телекей эбирет.
Же качан да болзо кижинин өлүми
Жангыс ла кижиге карыкчал экелет...

1975 ж.

Карангуй туулар. Салкын.

Күс...

Жылдысту тенериге ајыктап,
Оттын јанында јадырым.
Тегиндү эмес тындаалап,
Телекейге шинип калтырым.

1976 ј.

Учуп барадым

Учуп барадым. Сары ай,
Сары күчүктій, кийнимнен сүрүжет.
Ак мөнкүлү тууларым унчукпай,
Адалар чылап, ыраакка үйдежет.

Учуп барадым. Булуттар
Алтай сындарга түнеерге түшти.
Эликтер чилеп, кызыл жылдыстар
Көзпөк өткүрө элес эдишти.

Учуп барадым. Бажымнын меези
Бүгүн телкем, јаныдан ајазат.
Алтайдын адынан ајдар сөзим
Агару каруулга мени тургузат.

Учуп барадым. Амаду
Бадыш талага мени кычырат.
Төрөл јеримнен мен алкышту,
Јаңы јараттар, тушташтар алдырат.

Учуп барадым. Самолет бийикте,
Бийиктейт күүним, сыным да бийиктий
Бу јорукта мени бийлейтен
Бир де буудак јок немедий...

Учуп келдим. Сары ай,
Сары күчүктій, түниле үйдешти.
Күнчыгыштын Күни јаражай, —
Күлүмји јайып, Бадышта уткыды.

Дубулты, 1975 ј.

* * *

Агын суу азийгы ла бойы,
Ак-јарыкта ару ла тирү.
Нөкөрдінг өлүми меге кыйын,
Је ар-бүткенге ол не керектү?..

Јаркынду ла тирү агын суу
Кижі өлгөн деп, качан да билбес.
Көк тегери, мөнгүн туу,
Күн, чечектер — ончозы килебес!

Өлүмди билбезин эбире ончозы,
Өссин, кееркетсин бу јүрүмди.
Ончозы кунукса, түштинг ырызы
Түнле солынза, канайттан эди?!.

Тегери өрө — агаштар өзүми,
Суулар мангында телекей эбирет.
Је качан да болзо кижининг өлүми
Јаңыс ла кижиге карыкчал экелет...

1975 ј.

Фет ле Тютчев¹

...Чукчаларда Анакреон јок,
Зыряндарга² Тютчев барбас.

А. Ф е т.

Јебрен алтай айлыма
Фет ле Тютчев айылдады.
Адар танды адыра
Мениле кожо отурды.

Очогымды јектебей,
Одына колын јылытты.
Отукты, камчыны менгебей,
Ончозын көрүп, јаратты.

Корумнан тапкан јес јыда
Колдон колдо јалтыды.
Адамнын ээринде ай-кулја
Олорды база кайкатты...

— Кудайын сенин кем? — деп,
Поэттер менен сурады.
— Отко, сууга бүдедим, —
Ончозын олорго јартадым, —
Ак јанду кижин мен,
Агашка, тууга бүдедим.

¹ Фет ле Тютчев — он тогузынчы чактын учында јатаган улу орус поэттер.

² Зыряндар — озодо мынайда эмдиги коми укту калыпты айдышкан.

— Кудайы ар-бүткен! — деп,
Фет кайкалду јөпсинди.
— Ончозынын бийи — от! — деп,
Тютчев ого јөмөшти.

...Карлу јалаңдар ўстинде
Кайкалайт, сананзам,
чанактар.

Ыраак тегери түбинде
Өчөт, күйет жылдыстар.

Кенете Тютчев каткырды,
Көзинде сүмелү ол айтты:
— Билет бисти чукчалар,
Кычырат, көчүрет зыряндар!..
Жердин үстин өттибис,
Жебрен Алтайга жеттибис...

— Мен бурулу, канайдар.
Буруумды, калак, таштагар!
Ойгор-кудай эмезим,
Ончозын сезип болбодым,
Мен — поэт, жүк ле поэт, —

Фет актанат, јөпсинет,
Бойы чөөчөй көдүрет, —
Өскө үйе эм өскөн,
Ой дө, жүрүм де чек өскө...

Алтайдын бийик баштарын
Ак-жарык билип, кайказын! .
Алтай кижиге кўр-көксин
Алтын бичик жарытсын!..

— Кудайы ар-бүткен! — деп,
Фет кайкалду јөпсинди.
— Ончозынын бийи — от! — деп,
Тютчев ого јөмөшти.

...Карлу јаландар ўстинде
Кайкалайт, сананзам,
чанактар.
Ыраак тенгери тўбинде
Ўчўт, кўйет јылдыстар.

Кенете Тютчев каткырды,
Көзинде сүмелү ол айтты:
— Билет бисти чукчалар,
Кычырат, көчүрет зыряндар!..
Жердин үстин өттибис,
Жебрен Алтайга жеттибис...

— Мен бурулу, канайдар.
Буруумды, калак, таштагар!
Ойгор-кудай эмезим,
Ончозын сезип болбодым,
Мен — поэт, жүк ле поэт, —

Фет актанат, јөпсинет,
Бойы чөөчөй көдүрет, —
Өскө үйе эм өскөн,
Өй дө, жүрүм де чек өскө...

Алтайдын бийик баштарын
Ак-жарык билип, кайказын! .
Алтай кижиге кўр-көксин
Алтын бичик жарытсын!..

...Ак түндүктин түбине
Жылдыстар келип жуулыжат.
Бу тушташка түниле
Керечи болуп туружат.

Je ойгонып келзем, чадырда
От жанында жадырым.
Алдымдагы чаазында
Бу үлгерле арттырым...

Октябрь, 1975 ж.

Поэт Кайсын Кулиевке жолдон ийген самара

Бис артырдыс ол алтын жаратты...
Кеен ле бийик бу жарыкты
Күн айланып, булуттар
Ойто ло ол жаратка бурылар.

Байла, кыймыгу, телекей андый,—
Бастыразы бой-бойынанг камаанду.
Бистинг айрылыш, туштажу мындый —
Бийик сысту, бийик быйанду!

Керек дезе одуга да конзонг,
Одына онын карузып көрөринг.
Ары болуп, жолго жортсонг,
Аланзып, эригип тура береринг.

Айылчылык болгон туранын кыбына
Бир де конзонг, беш те конзонг,
Кандый да онын аалга абына
Алдырган турарын, жанып жатсанг...

Бүдөр чагында киж и андый —
Бастыра ла немелер онон камаанду.
Ончозы оны божотпой тургандый,
Ончозы кереес, ончозы тынду!

Кожо болдыбыс Рига јаратта,
Је нени де анда артырып койдыбыс.
Өскө городтон эмезе јурттан
Өскө эмди толук табарыс.

Онон оны да артырып койорыс,
Ойто ло кунукчал көксисти кызар.
Онон одысты, айлысты таштаарыс,
Телекей де кийнисте артып калар.

Кижининг тилин јылдыстар билбес,
Кырлар, агаштар, суулар да билбес.
Је киж и јалакай, ончозынан ойгор,
Өлүмди, јүрүмди ол ондоор.

Онын да учун бу телекей
Кижиге солун — кажы ла күс,
кажы ла јас.
Өлүмге киж и качан да темикпейт,
Јаштын кандый да јааны — ас!

...Кандый јакшы,
бу јаратта
Бис билиштис — ундылбас тушташтар!
Је эн сүүнчилү —
ак-јарыкта
Јүрүм ле тартыжу мөнкүлик артар!..

1975—1976 јј.

Алтай чайлаш керегинде чөрчөк

(Ак үлгер)

Алтай чадыр айылда,
Төрдөги жабыс столдо,
Төрт кижичайлайт.

Эмеген-өбөгөн —
Экүнинг алдында
Эки кызыл аяк.

Эки уулынын алдында
Андый ок шајын —
Эки ак аяк...

Алтай чай. Талканду,
Тусту ла сүттү.

Кажы ла аяк үстинде
Кайкалайт бодыр сарју, —
Кышкы соок тегериде
Калтырашкан жылдыстар!..

Бир көрүп отурзам,
Төрт кижининг колында
Төрт шајын ол эмес,
Төрт болчок алама...

Эне-аданын колында —
Эки кызыл алама.
Эки уулынын колында —
Эки ак алама.

Бис билерис, алама —
Тегин де кеен чечек.
Je бу төрт алама —
Алама керегинде чөрчөк!

Кызыл алама бирүзинин
Келтегейинде ак чечек.
Экинчи кызыл аламань
Эбиреде көк чечек.

Эки ак алама,
Бирүзи кызыл чечектү.
Экинчи ак алама
Эки чанкыр чечектү.

Алтай чадыр айылда
Алтай биле чайлайт:
Энези ле адазы,
Эки түнгей уулы.

...База көрүп отурзам,
Төрт кижининг колында
Төрт алама ол эмес, —
Ончозы ойто кубулды!

Эне-аданын колында
Эки кызыл ол аяк
Эки жүрек боло берт!
Ырыска күйген жүректи
Ычкынбаска тургандый,
Олор чебер көдүрет.

Эки уулдын колында
Эки ак ол аяк,
Элден озо көрзөм,

Эки таш деп билдирди.
Онон жазап ајарзам,
Эки болчок тус эмтир!

Амыр тегери алдында,
Алтай чадыр ичинде,
Алтай чайлаш көндүгөт.

Кенете ле үстимде
Не де кажас ол этти!
Бажымды өрө көдүрзем,
Тегеринин түбинен,
Ак алама ол чылап,
Ай тоолонуп келетти!

Айса, ай ол эмес,
Бежинчи аяктын ээзи,
Бери келип ол јаткан
Эрке кызычак эмеш пе?!

Эм тургуза төрт киж
Сакып, чайлап отурды,
Алтай чадыр ичинде
Ару-тымык алдында...

1977 ј.

Алтай улус
айдыжат

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

Экчеликтер

* * *

Бастыра ла сөстөр
Калыктын тилинде.
Je база бир сөс
Поэттин тилинде!

* * *

Ас та калык тилинде
Ай-солонгы сөстөр бар.
Албатылар ортодо
Аргымак кептү макталар.

* * *

Калык уйкуда —
Кайчы каруулда.
Кайчы уйкуда —
Калык та уйкуда.

* * *

— О, улу Кудай! — кайчы
шымыранды, —
Жылдыс өңдү сөстөр бер...
— Кайдарга? — деп, Кудай сурады...
— Калык жүзине ырыс чагарга! —
Капшайлап кайчы каруу жандырды.

* * *

Балам,
Кату да болзо, Кадыннын тажы
Жастыгын болзо, уйкун једер.
Кайда ла јүрзен, Кадыннын
табыжы
Канында ойгонзо, јүрегин јенилер.

* * *

Канында Кадыннын табыжы
ойгонзо,
Кайра јанар күүнин келер.
Карманында Кадыннын тажы
јатса,
Карыккан өйдө алтайлап үнденер.

* * *

Алтай кижинин каткызын
Алтай тууларда угарын.
Алтай кижинин онтузын
Арткан таладан табарын...

* * *

Алтай кижі бир катап
Ак-јарыкты айланган.
Төрт таланы катандап,
— Төрөлим — Алтай! — деп
бурылган.

* * *

Айланып, апагаш кар түшсе,
Алтай јараш — оны сүү.
Ак чечектер сергизе,
Алтай јараш — оны сүү.

* * *

Кезик чечектер јыдыла јараш,
Күўниге бийик күўн кожор.
Кезик чечектер өнгиле јараш,
Көзинди эркелеп, көөрөдип турар.

* * *

Сен јокко, Темирей,
Телекей бойы айланар.
Сен јокко, Темирей,
Қалак, энег канайдар?!

* * *

Тындазан,
Туулар онтожот,
Алтай уулдарын сақып јат.
Тындазан, туулар тондолот,
Аргымак аттар јанып јат.

* * *

Эй,
Меге аргымак ат беригер,
Алтай тууларымды беригер!
Өскө не де керек јок,
Өскөзи бойы келижер!

* * *

Атты сүүген жылкычыга
Қажы ла кулун — аргымак.
Балдарын сүүген адага
Баатырдый қажы ла уулчак!..

* * *

Ат кулагыла
Јылдыска тийер.

Ай жаркыныла
Јерге тўжер.

* * *

Нөкөрдиг болзо көзинен
От јалакай суркураар.
Оштўнинг болзо көзинен
Ок кандалып сыгырар.

* * *

Ыйлап билбес эр болзон,
Ырысту мен деп сананбай жүр.
Таш јаткан болбозын,
Табынча көксинг шиндеп көр!

* * *

Балам,
Јер-айакта төрт јеткер:
От ло Суу, Јес ле Јер.
Је јер-айакта төрт ырыс:
От ло Суу, Јес ле Јер.

* * *

Салымын бар болзо,
Салымынға туштаар турун,
Санаан бар болзо,
Санаанға једер турун.

* * *

Эртенги кўннинг ары јанында
Эртенги кўн база бар.
Қанайып та оны көрөйин дезен,
Қачып, жүзин јажырар.

* * *

Алтай кижининг бичиги —
Айландыра турган ар-бүткен...
Айландыра турган ар-бүткен —
Ончо бичиктер бичиги.

* * *

Иш ле үредү
Ийнинде јатсын.
Ичкери јолынды
Ол экү јарытсын.

* * *

Көп иштезен —
Көпти береринг.
Көп иштензен —
Көпти аларынг.

* * *

(Озогы жүрүмнөң)

Ээрдинг эки үзөңгизи
Алтай кижининг күндерин тоологон.
Кайыштаң эткен канјаазы
Алтай кижининг жылдарын толгогон.

* * *

Күнбадыш кырда бир күүк
Өткөн жылдарды тоолоп эдет.
Күнчыгыш кырда бир күүк
Келер жылдарды тоолоп эдет.

* * *

— Баланың ырызы кайда?
— Баштап ла күн көргөн талада.
— Баланың ыйы кайда?
— Баштап ла күн көргөн талада.

* * *

Балам, ајарын,
Таманыннын алдында ырыс јаткан
болбозын
Оодо базып ийеринг.
Таманыннын алдында тамы јаткан
болбозын
Танылбас талага күлүрей береринг...

* * *

Кенете келген ырыс
Кечегизин таныбас.
Шыралап тапкан ырыс
Шыранкайын таштабас.

* * *

Балазы јок ол киж
Баланын ыйын таныбас.
Ырызы јок ол киж
Ырыстын јүзин ылгабас.

* * *

Адан јанынан алгажын,
Төөлөстөр — он канадын.
Энен јанынан алгажын,
Қыпчактар — сол канадын.

* * *

Је ада угынын аргазын тоолоп,
Қалак, базынба кару эненди.
Эне угынын эрчимин тоолоп,
Элекке түжүрбе, калак, аданды!

* * *

Каан аяс тенери түбинде
Кандый да јанылга шанжайт.
— Кел бери, кел? — дееримде,
Јаш тужым таныбайт.

* * *

Көлөсөнинг истери
Көк јаланда чөйилет.
— Јакшы болзын, најы! — деп,
Јаш тужым чөйилтет.

* * *

Уулым,
Баатыр өлзө,
Јылдыс өчөр.
Бала өлзө,
Баатыр өлөр.

* * *

Ойгорды јенерге
Ойгор керек.
Отты јенерге
От керек.

* * *

Санаалу болорго турган болзон,
Салкын болбо!
Ары калбан, бери калбан,
Јүс немеге мондолбо!

* * *

Јүзи јок таңмада
Јүрек бар деп, кем айтты?
Уйдаы јоктын сөзинде
Учур бар деп, кем айтты?

* * *

Кушкаштын эки канады —
Калак, ойыны эмес, балам,
Кушкаштын эки канады —
Куш болгон ийдези, балам.

* * *

Тенериде жылдыстар —
Улустын тирү көстөри.
Улус түнде уйкуда —
Каруулда оlorдын көстөри.

* * *

Алкышту бу чечекти
Күн өскүрген, балам,
Адырманду тегенекти
Күн өскүрген, балам...

* * *

Эртен тура өлөңдө —
Айдын агару суузы.
Өдүги жок бар жатсан,
Будында онын арузы.

* * *

Эртен тура кей ару,
Эбирip келген Күн ару,
Эртен тура суу ару,
Эненнинг аскан чай тату.

* * *

Жарганат болбо, уулым,
Жарыктан жажынып жүрерин.
Жалкын болбо, уулым,
Айлыга, айса, түжерин...

* * *

Эй, көөркий,
Жаңыс бала жашта
Жаңысканын чек билбес.
Эр-теминe ол жетсе,
Эки түңгей ле ол болбос.

* * *

Кенекке ле Кертикке
Кеенинге мактанбай жүр.
Кенекке ле Кертикке
Кеен күүнингди көргүс жүр!

* * *

(Өткөн өйлөрдөн)

Тороны токтоктоп,
Теермен айланат.
Тороны токортып,
Кыш бурылат.

* * *

Жоктунын ады байды таныбас —
Түңгей ле миндирер.
Je жоктунын ийди байдан айабас.
Түңгей ле үрер!

* * *

Жастын жаңарын угуп,
Жардымнан тон жайылды.
Кыштын кыңзыжын угуп,
Курым кезе тартылды.

* * *

Кызыдып алып сулаза,
Кылыгы билдирер темирдин.
Кызыл чөөчөй туттурза,
Кылыгы көрүнөр айылчынын.

* * *

Арајан тажуурда тужында
Арадай тудуп, најылар болгон.
Тастак тажуур какталарда,
Талаш ла согуш башталган.

* * *

Тажуур оозын эр ачып,
Тамагын ченеп каткырат.
Онон тажуур оны ченеп,
Олјого капшай бактырат.

* * *

Тажуур тастак та болзо,
Темей сүүнбе, куру болбозын.
Талкан күйүк те болзо,
Танзыркап төкпө, торо келбезин!

* * *

Аракычы кижинин
Айтканын тындап кем угар.
Алтын да ошкош сөс айтса,
Аракы озо јытанар.

* * *

Оору кизи эзирзе,
— Јазылдым! — деп јүгүрер.
Оны аракы төгүндеп,
Оро кырына јединер.

* * *

Амзаарын амза,
Айлынды, калак, ундыба.
Ичерин ич,
Ижинди, калак, ундыба!..

* * *

Тенектин оды
Телекей өртөөр.
Ойгордын оды
Орчылан өдөр.

* * *

Ай-күннин алдында
Албаты-калык көп ошкош.
Же бир кезикте сананзан,
Төрт лө кижиге бар ошкош:
Тедү ле тенек,
Эрүүл ле эзирик!..

* * *

Тенекти тындазан,
Тенери жабыс,
Тенис тайыс,
Телекей тапчы,
Тербезен — айылчы.

* * *

Көрзөн, көрүктин сыртында
Беш чийү карарат.
Айунын арсак табажы
«Эркелеткен» ис дежет...

* * *

Эдиски эликти төгүндеп,
Эт-јүрегин түймедип ийди.
Эне күүн јок болзо,
Элик өлтүртпес ол эди.

* * *

Бала јаш тужында
«Адам кайда?» — деп сураар.
Баатыр кеми ол јетсе,
«Адым кайда?» — деп айдар.

* * *

Уксагар да, бир катап
Уурчыга уурчы туштаган:
— Ай менен коркыды! — деп,
Аланзыш јоктон мактанган, —
Ал согорымды сезеле,
Ажу ажып јажынган!..

* * *

Алдамыш кижии бир катап
Айуны кулактай «кап» алган.
«Ан јобош!» — деп айткалакта,
Айу оны јип салган.

* * *

Күнүркеген ол јүрек
Күйүп, изип кыйналар.
Қарануј баскан түбинде
Қара башту курт јадар.

* * *

Күнүркештин өрти
Күйген одын өчүрер.
Јаман кинзү өчи
Јаркынду сүйүшти өлтүрер.

* * *

Күйүнүш ле күнүркеш —
Сөс жогынан карындаш.
Ыраакты болзо ол көрбөс,
Жуукты болзо таныбас.

* * *

Тежик бар —
Күн де бар.
Отук бар —
От то бар.

* * *

Жакшыны жажына да этсен,
Жаңылгазы жалкулу болор.
Жаманды жаңыс та этсен,
Жары жаан болор.

* * *

Кем суранган —
Токпок алар.
Кем сураган —
Санаа алар.

* * *

Эрлик өргөдө дө журтаза,
Эжигине элчи келбес.
Эмчи жапашта да јатса,
Эжигинен элчи ырабас.

* * *

Эттим бе, этпедим бе дейле,
Эртелеп јал некебей јүр.
Ийне жажына көктөнгөн,
Эмдиге јыланаш — көр!..

* * *

Оттогы казан качан да
Отты эмес, ээзин тындаар.
Керик кижинин кылыгын
Кемнен де озо ол жарлаар.

* * *

От ло очок окшожот,
Куру сууны кайнадып...
От ло очок окшожот,
Этти-жууны кайнадып...

* * *

Кериктин көстөри
«Ас ла ас!» — деп жайнаганын билбес.
Керсүңин көстөри
«Ал ла ал!» — деп айтканын билбес.

* * *

Кижн бүүдерде мүүстү болзо,
Кийикке түңейин билбес эди.
Жолдо тонкур кижн јолукса,
«Јокту танма!» — деер эди.

* * *

Ак јаланды сүрбезен
Ашты кайдан аларын.
Албатынды сүүбезен,
Алкышты кайдан угарын.

* * *

(Озогызынан)

Кыдаттан келген кызыл учук —
Солонг эмес.
Кыдаттан келген кызыл аяк —
Күн эмес.

* * *

Агаш аразы аалга деп,
Ажындыра бӱтпей жүр.
Агаш агашла тилдӱ деп,
Адам айткан, билип жүр...

* * *

Жыланның короны
Жыланды өлтүрбес.
Жылдыстың чогы
Жылдысты өчүрбес.

* * *

Камду мен жымжак дейле,
Терезин жылыткан.
Кас мен жымжак дейле,
Жунгын жулдурган.

* * *

Аң турган јерге
Аңчылар јуулар.
Айыл турган јерге
Айылчылар јуулар.

* * *

Эңзүзи чыккалак та болзо,
Эжикте күчүк јатса, артык.
Чалык эмес те болзо,
Чакыда ат турза, артык.

* * *

Очокто от күйзин,
Оны эбиреде балдар отурзын.
Айды ээчий Күн келер, —
Артканы дезе, бойы келер.

* * *

Ат өгин таныбас болзон,
Алтай кижі эмес эмтирин.
Қара ла Акты ылгабас болзон,
Қалак, сен сокороп калтырын!

* * *

Јети өндү солоны јарыткан
Јеринге јажына быйанду бол.
Јетен жүзүн сөзин сыйлаган
Јоныға јажына быйанду бол!

* * *

Оштү табарган јер болзо,
Қан түүлип, кызарар.
Өлүм басқан јер болзо,
Барғаа өзүп, јайылар.

* * *

Күнди сүүп турус деп,
Чечектер өлгилейт.
Күнди сүүп турус деп,
Чечектер өскилейт.

* * *

Эртең тураның таңдағы
Эркелү келер.
Эңирдин таңдағы
Эригип өлөр.

* * *

Јердин јаражы —
Улустың јаражы.
Улустың јаражы —
Јердин јаражы.

* * *

Јүрек ырысла толо —
Көстө јаш.
Јүрек коронло толо —
Көстө јаш.

* * *

Эдинип жүрген јөөжөңдө
Эрмек јок деп бодобо:
Ээрдин энчек каштары
Эткен усты керелеер.
Эрей тарткан колондор
Эр бойынды керелеер.

* * *

Тилмежин тил билбес болзо,
Сенде де тил јок,
Јолбашчын јол билбес болзо,
Сенде де јол јок.

* * *

Адын јакшы да болзо,
Ўйген керек.
Албатын ойгор до болзо,
Башчы керек.

* * *

Коркунчактын камчызы
Кекенип, узак ла талайды.
Кейде сырандап турала,
Кемге де келип тийбеди...

* * *

Балам,
Ан аркада тушта,
Адан айлында тушта,
Аткырыла мактанба!

* * *

Бүгүн адынды мактаган болзо,
Эртен бойынды мактаар.
Эртен ийдинди мактап келзе,
Сонзун кызынды мактаар.

* * *

«Jo ло jo!» — деп, канча ла кыйгыр,
Лобол бойы jāзылбас.
«Jорт ло jорт!» — деп, канча ла кыйгыр,
Jорук бойы башталбас.

* * *

Jetкер jedип келзе,
Jен-jенинен туттурар.
Oчöш jedип ол келзе,
Öөн-bökөн чыгарар.

* * *

От күйет —
Тыны кижиде.
Ок учат —
Тыны кижиде.

* * *

Кандый ла сый кайра jанза,
Калын jүктү келерин сүүр —
Эжигинде ээрлү ат турза,
Эртезинде кайкабай жүр.

* * *

Төрт таланын бирүзине
Төгүнчи кижиге атанат.
Анда ол кызарбас,
Оны улус таныбас.

* * *

Алаканынгла күнди,
Қалак, бөктөп болбозын.
Айса, уйалбас жүзинди
Арга јокто бөктөөрин.

* * *

Куйругынын бажы ак
Күчүкти анчы азырабас.
Анга салза, ол барбас —
Куйругыла ойноп божобос.

* * *

Қачан бир,
Қачан бир,
Қачан бир
Қааны јок телекей болгой не?
Қачан бир,
Қачан бир,
Қачан бир
Қан төгүшпес ой келгей не?!

* * *

Кижиге эн солун неме — Кижиге,
Онон учы јок бу телекей,
Онон түби јок бу тенери,
Онон ойто ло катап — Кижиге!

* * *

Эй, улус, слердин ортогордо
Эн сүүнчилү күндерим өткүрдим!
Је слердин ок ортогордо
Эн карамду өйлөрим өлтүрдим!..

* * *

Кип ле килен тенери —
Буудайдан кызыл жылдыстар.
Эбире ээн јаландар.
Түн. Кижн. Јылдыстар.

* * *

Айылдын чобра јыртыгынан
Айды шыгаалап јадырым.
От јанында туулактан
Орчылангла өдүш калтырым.

* * *

Кардын јолы тенери түбиле
Кандый да узун суудый чөйилет.
Је менин јолым менин кийнимде,
Ат магыла тозын чөйилтет.

* * *

Ай толун!.. Алтайда
Сүт үрүстү јаландар.
Је јажыл өлөн-јапашта
Мен јангыскан — канайдар?!

* * *

Эт-јүректи эрикчел сорот.
Эбире ээн — јангыскан арттым.
Алтын јылдыска јол бар болзо,
Аргымак атты ээртей соголо,
Эмди ле оноор элейтер эдим,
Эбирип ойто јанар эдим!..

* * *

Обөкөлөрис јуртаган бу јерден
Оскилеп келет јаскыда чечектер.
Обөкөлөрис барган өскө тала дөөн
Ойто бурылат күскиде чечектер.

* * *

Јебрѣн корумда кажы ла таш
Јүрүм керегинде бүгүн куучындайт.
Је кече ле өскөн бир кулузын
Өлүм керегинде өксөп кожондойт.

* * *

Тенгеринин көк түбин
Телгендер чийип айланат.
Кеен јаланг. Кезер таш...
«Кем сен?» — деп, ол сурайт.
«Алтай эр!» — деп, мен айтсам,
Алан кайкап ыйлады:
«Айса, өлбөгөн турус не?!.
Тирү бистинг албаты!
Алкышту болгор!» — деп айтты,
Ајыктап, таш тымыды...

* * *

Бадыш тандак алдында
Баштын сөөги кажайат.
— Бир тушта мен де
Ат болгом! — деп, ол айдат.

* * *

Куу баш куу јаланда
Кунукчалду эм јадат.
Көстинг көндөй ородон
Көк чечектеп, јажарат.

* * *

Јас — кураган мааражы,
Јай — казанда сүттин кайнажы.
Күс — турналар ачу кыйгызы.
Кыш — аңчынын эжер чаназы.

* * *

Адамнын айтканыла,
Энемнин элтерткениле,
Жолдын учы жок,
Жоруктап, бажына чыкпазын.
Жоннын мойны жоон,
Сындырып качан да болбозын!..

* * *

Алтай кижинин тилинде —
Алтан тилдин кимирти.
Алтай кижинин канында —
Алтан каннын жимирти!..

* * *

Албатынын азында эмес,
Айдып койгон сөзінде.
Жакшынак керек ол учун,
Жайым ла Чындык ол учун,
Ас та калык тилиле
Айдылар жанду жаан шүүлте.

* * *

Мен та өлөргө тургам,
Та өзөргө тургам —
Бичийдим түниле, түжиле бичийдим,
Алтайды алкап, учына жетпейдим!..

* * *

Колымнын алдында
Каламым чыкырайт.
Чийилген жолдыкта
Чактар чаксырайт.

* * *

Кўски турна кыйгызы чылап,
Жажыт нөкөрим ырады.
Жаскы чийненин чечеги чилеп,
Жаш нөкөрим үлгерлү келди.

* * *

Баштапкы кардын кийнинде
Алтай ару — жаш баладый.
Баштапкы жаңмыр кийнинде
Алтай ару — жаш баладый.

* * *

Алтайдын карануй тууларын өзөктөй
Апагаш кичинек ай элейтет.
Койлорын жылыткан койчы кыстын
Колында жарыткыш санаамда эбелет.

* * *

Үч-Сүмерге бурылып келдим,
Суркурап туру күн алдында.
Үч-Сүмерден ырап жадым,
Үргүлөп туру куу туманда.

* * *

Үч-Сүмер эдеги толо чечектү —
Мени уткыйт жас келгенде,
Үч-Сүмер бажы боро туманду —
Мени үйдежет күс түшкенде.

* * *

Ыраак талага атанар алдында
Арчынду тайгага айылдап келдим...
Арчымагымда жажыл арчын —
Алтайды ыраакта сананып жүрерим!

* * *

Қара талайдың јанына јадала,
Қан-Алтайды кенете санандым.
Јатқан кыбыма жүгүрип келеле,
Јажыл арчынды ала қойдым.

* * *

Јебрен топшуур кимирти —
Јеримде аттар тибирти.
Јебрен топшуур ол күүзи —
Күски мөштөр сығыды.

* * *

Эбирип келеле, эски чакыга
Эрјине адымды катап ла буулайдым.
Эбирбес талада ол адамның
Эрчими менде деп, ойто ло сезедим.

* * *

Айдың јаркынына мылтыгы јалтырап
Анчы түнде бар јадат.
Түкү ле качан огы кандалып,
Тирү сығынның жүрегін өдөт.

* * *

Јаш тужым, от чылап,
Јалбырайт өйдин кучагында.
Јажағаным, ыш чылап,
Бырыксыйт јолдың кырында.

* * *

О, кижі мөңкүлик эмес,
Өйлөр, јылдар элес ле элес!
Је қаны кижинин мөңкүлик,
Өскөзи, байла, өлүмтик.
...Баш болзын, Төрөлим бар,
Баш болзын, уулдарым бар!

* * *

Өлзөм, сөөгимнинг кийнинен
Кем базары — не керек!
Сөзимди угуп, кийнимнен
Кем барары — ол керек!

Эжерликтер

* * *

Сөс — жылдыс,
Күйүп те турар, өчүп те калар.

* * *

Чечен сөс окло түней,
Чеберлеп корот, уулым.

* * *

Жылдыс чокту да болзо,
Жылынып ого болбозың.

* * *

«Өлүм келип жат!» — дейле,
Өскөн јеринди таштаба!..

* * *

Өлүмде буудак јок,
Өскө дө талага јет барар.

* * *

Одынг өчпөзин деп турган
болзонг,
Оны уулыңның айлына камыс.

* * *

Озогы отук деп чөкөбө,
Оноң јаркынду от чыгар.

* * *

Ангнын жүрегинде
Анчынын көзи бар.

* * *

Тенери өрө канча да атсан,
Тежерим деп, калак, иженбе!

* * *

Элик аткан жерде
Эрдин эреени калар.

* * *

Кабайда жадар тушта
Кандый ла бала жакшы...

* * *

Энези сааган уй жараш,
Эжези сүүген эр жараш.

* * *

Баштапкы күкүрт — жаскыда,
Баштапкы сүүш — жашта.

* * *

Ырыс келейин дезде,
Эжиктен эмес, түнүктен де
түжер.

* * *

Эжиктен ырысты божотпозон,
Элейтип, түнүктен ол чыгар.

* * *

Балам,
Шикир — татузыла,
Тус — ачузыла...

* * *

Бука озо баштап бозу болгон,
Бычак озо баштап темир
болгон.

* * *

Бүдерде тонкур торбоктон
Бүгүн, калак, мүӱс өспӱс.

* * *

Кулун киштезе,
Кулагын сӱӱнер.

* * *

Ат — канатту,
Ай — кулакту.

* * *

Ийт — иргеде,
Кулагы — тууда.

* * *

Ийдинг ак та өндӱ болзо,
Иргеде јадар учурлу.

* * *

Јылдыс тоолобо — астабас,
Јылкы тоолобо — көптӱбӱс.

* * *

Уулым,
Јараш кыс каткырып ийзе,
Јалбырт эткенинги билбей
каларын.

* * *

Кызым,
Јараш кыс эмтир дейле,
Кӱн качан да јана болбос.

* * *

Je кыс айткан дежет:
— Мен јок чылап,
Меесте чечектер не өзөт?!

* * *

Ўйи айткан:
— Јана беретен бойым эмей,
Јадып калатан коп эмей.

* * *

Уулым,
Эрјине танмалап јаткан
улустан
Эт сурап, уйатка, калак,
түштин.

* * *

Бошту деп тууны бедреп,
Божоты кайа јайкаган.

* * *

Бай санаалу көрүнерге
Бажын мендеп јүлиткен.

* * *

Хе-хе-хе,
Бажында — киш,
Меезинде — ыш!

* * *

Јолонунг улузы «Јоло-куш
јараш!» — дежет,
Куладынын улузы «Кулады-
куш јараш!» — дежет.

* * *

Түбек түннен коркыбас,
Түштең јажынбас.

* * *

Акчаны акча колтуктаар,
Айылчыны айылчы
колтуктаар,

* * *

Түлейдин кулагы — көзінде,
Сокордын көзи — көксинде.

* * *

Чөлдин — кучагы элбек,
Туунын — туружы бек.

* * *

Мак — маанылу учуртат,
Јажыт — јабынчы јабынат.

* * *

Копты токтот болбозын,
Колонгон тудунып ол једер.

* * *

Мак ман бажына ундылар,
Уйат узак јылдарга улалар.

* * *

Билип јүр,
Тенгериде сок јангыс ай,
Телекейде сок јангыс Алтай!..

* * *

Эй, ыраак нөкөр,
Алтай — алтын төгдөр эмес,
Алтай — алтын туулар,
айылдап кел!

Алтай алкышка тайанып.

Бала алкаганы

Балтыры кежик јаш балам,
Баш билинип, капшай өс!
Койоннон сен жүгүрүк бол,
Кайа-таштый бек бол,
Кару балам, капшай өс!

Адып билер аткырлар ортодо
Эң артыгы сен бол, балам!
Айдып билер чечендер ортодо
Эң чечени сен бол, балам!

Эр-темине једип келзен,
Эрјине адын канатту болзын,
Айдын-күннин алдында болзо
Айлында одын өчпөй күйзин!

Јарды јалбак бөкөлөрдү
Јалбагынан јыгып жүр, балам,
Јаан тууларды, јаан сууларды
Јайымынан өдүп жүр, балам!

Алын јолын јымжак болзын,
Айткан сөзин тоомјылу болзын,
Айтканым јетсин сеге, балам,
Ак санаалу сен бол, балам!

От алкаганы

Калын јышка кайдыккан,
Қарануйды бу јарыткан,
Арыганга сен арга,

Аштаганга сен туза,
Кайран одым, күй, одым,
Камыскан кару сен, Күним,
Кайран алтын От-Күним!

Тонды болзо кайылтадың,
Чийди болзо быжырадың.
Jүрегимди жылыдып,
Jүзимди менин жарыдып,
Кайран одым, күй, одым,
Камыскан кару сен, Күним,
Кайран алтын бу одым!

Бозу алкаганы

Jүс уйдың бажына чыкпа,
Айу јип койбозын, сени бозуум,
Jүс уйдың учына артпа,
Јем болдың бөрүге, бозуум.

Чоокыр бозуум, чолтундап,
Эненди эмип, капшай өс,
Чоокыр јараш мал болуп,
Угын өнжип, узак өс!

Кызыл-јеерен бу бозуум,
Қышты чыгып, капшай өс,
Кызыл-јеерен мал болуп,
Қыйалта јоктон көптөп өс!

Чоокыр, јараш сен, бозуум,
Қызыл-јеерен бу бозуум,
Јаражаарга көс тийбезин,
Јаныгарга кыжык јукпазын!

Азыраган ак малым
Ардак турзын турлуда!
Акту менин балдарым
Малзак болзын качан да!

Айунын бажын чөктөгөни

Мен Аднай, Түймеш-уулы,
Анчы бүткен кижиге эдим.
Алтайымнын бастыра анын
Алайын деп сананбадым.
Ачабыма мен салдырып,
Айу, Слерди, истебедим.

Аңдардын кааны — Айу-өрөкөн,
Алтайдын берген аңылу аны
Азыгыга ас болды ба?
Аңдардын кааны — Айу-өрөкөн,
Агаштан бүткен тату кузук
Аргазы жок ас болды ба?

Казырланып кайтыгар, өрөкөн,
Кандый түбегим жетти, өрөкөн?
Адымды тудуп, не жидигер,
Алдымды озо не кечтигер?!
Эр-Аднай, Түймеш-уулын
Эмеген деп бододоор эмеш пе,
Анчы болуп бүткен мени
Атпас эр деп ченедееер бе?

Аңдардын кааны — Айу-өрөкөн,
Бажаарды агару одыма чөктөдим,
От-эне оны алзын.
Аңдардын кааны — Айу-өрөкөн,
Бажаарды алтабай, байлап турум,
Сүнегер ойто Алтайга жанзын!..

Түймеш-уулы Аднай жолын
Казыр андар катап кечпезин.
Адын тудуп жигени учун,
Аднай алдына бурузын билзин!..
Чөк-чөк, От-Эне,
Айу бажын амзап кой,
Чөк-чөк, От-Эне!..

Мөш алкаганы

Кыш болгондо, ак торко тенгери оронгон,
Жай болгондо, жажыл торко тенгери оронгон,
Алтайдын агару балазы — мөңүн мөш,
Алдыга сенин одуум салайын,
Алкыш-бийанду одымды салайын...

Ак-айаска көмүлип калган
Агару бажыга куштар түнезин.
Алтай жерле биригип калган
Төзинге болзо бис конолык.

Мөңүн бүри кубулбас мөш,
Алтайдын мөңкүлик сен балазы.
Мөңүн үнингге кайлап бер, мөш,
Мөңүн үнинг көксиме урулзын.

Жажын чакка салымыс жангыс,
Жаткан-өскөн Алтайыс жангыс.
Сенин агару сүнен бисте,
Бистин агару күүнис сенде.

Ак санаалу анчы, биске алкыш бер,
Ак-жарыктын кеен ле байлу агажы —
Алтай жеристин жажыл мөжи,
Ак-чанкырдын, Алтайдын балазы,
Кайран мөш,
Кару мөш!

Топшуурын алкаганы

Мөш агаштын жымжагын
Талдап эткен топшуурым,
Эрјине аттын кылынан
Кылдап эткен топшуурым,
Жыгырада эдип ий, жыш агаштар тындазын,
Тонгырада эдип ий, туулар база кайлазын,
Эки кылдын үстиле эрјине аттар шунузын,
Эргек-сабар алдында эдиски кожон чөйилзин.
Күр көксимди бу түнде күмрел келип ээлезин,
Күүлеген менин кайымды күреелей улус тындазын.
Кезерлердин керсүзи
Кеен жүрүмди узатсын,
Баатырлардын баштузы база катап тынданзын.

Он жардыма отуруп, Күн тындазын кайымды,
Сол жардыма отуруп, Ай тындазын кайымды.
Озогынын ойгоры бүгүңги күңге камдалзын,
Бүгүңгинин эрчими эртенги күңге эптелзин.

Мөштөн ойгон топшуурым, мөңүн үнүн үзүлтпе,
Эрјиненин эрчими эптү эки кылында,
Эрлердин болзо эркини эдискилү көксимде.
Ойдин болзо салкыны кылдарында ойнозын,
Оттый ару чындыкла отурган Алтай макталзын,
Ой, топшуурым, топшуурым,
Ой, топшуурым, топшуурым,
Мен сенин кулын болбойын,
Мен сенин кудайын болбойын,
Кылдарыннын үстиле кылыштый чындык жүгүрзин,
Күр көксимнин түбинен күнүреп кожон төгүлзин.

Алтай кижинин сүүнчизин тоологоны

1

Ой, улустар, кандый сүүнчи! —
Јер јаан ла теп-тегерик,
Јер эбирип, јондор көрөри,
Оскө бозоголор бийигин билип,
Өрө лө чек алтай базары,
Оскө јерге тентирилип,
Көнгөрө јыгылбай, јерине јанары—
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

2

Көзингле Күннин көзине көрүп,
Күнүн ле күнүн эр-јажына
Энезинин эрү чырайын көрөри,
Буурайып калган онын бажына
Бу колынгла тийип сыймаары,
Эмчектин тату сүдиндий чайын
Эртен тура ойто ло ичери —
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

3

Эртен тура туруп келеле,
Катап ла катап, катап ла катап
Балдарыннын каткызы сеге угулза,
Базып ла туруп, јыгылып турза,
Ыйлажып, ойто каткырып турза,
Онон бойыннын балдарын
керегинде
Јакшынак јанылга ыраактап
угулза,
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

Кандый јакшы, кандый сүүнчи!
 Көрбөгөн ыраак талага келеле,
 Көп калыктар ортодон кенете
 Алтай эрмектин кимирти угулза,
 Алтай кижинин көзи көрүнзе,
 Эй, улустар, кандый сүүнчи!

Эн ле јуук нөкөрин јолукса,
 Эски өйлөр элейтип келер,
 Јажыт улустын үндери угулар,
 Јаш тужыннын эрчими бурылар.
 Эн јуук нөкөрин јолукса,
 Эрикчел ле сүүчи окшожып ийзе, —
 Эй, улустар, кандый сүүнчи!

Ачынба, эжим, агынча айдайын,
 Эр бойымды јажырып кайдайын,
 Бир тужында туштаган келинге
 Бир јолуксам, база сүүнчи.
 Бу тушташты сеге сестирбей,
 Бууныгып ырыска күйзем — сүүнчи!
 Ачынба, эжим, агынча айдарын,
 Андый тушташтан канайып
 кыйарым!

Эй, нөкөрлөр, кандый сүүнчи,
 Менин уулым, мен чилеп,
 Чечен адышла танмага тийдирзе!
 Менин уулым, мен чилеп,
 Јүгүрүк атту шунгудып баратса,
 Эй, нөкөрлөр, кандый сүүнчи!

Жылдан малым јакшы чыкса,
 Кыштудан чубажып, јайлуга кӧчсӧ,
 Эй, нӧкӧрлӧр, кандый јакшы!
 Айылдажымнын малы јакшы турза,
 Јайлуда семирп, кыштуга јанза,
 Ырыска коштой бу ырыс,
 Сӱӱнчиге коштой бу сӱӱнчи,
 Эй, нӧкӧрлӧр, кандый јакшы!

Баштапкы кӱкӱрт унчукса,
 Баштапкы кӱӱктин ӱни угулза...
 Адаг сего мылтыгын сыйлаза,
 Ол эмезе ээрин сыйлаза,
 Сениг уулын айылду болзо,..
 Айса, кызыг кижиге барза,
 Ӗбӧгӧниле экӱ эптӱ јуртаза...
 Айылдажын сениг јакшы болзо,
 Айылдар керип коп јайбаза,
 Онын одына от кожулза,
 Онын магына мак кожулза...
 Жылдыска кӧрӧри — сӱӱнчи,
 Јолдорго чыгары — сӱӱнчи,
 Канатту адын — ол сӱӱнчи,
 Каткылу кӧстӧр — бир сӱӱнчи,
 Ой, најылар, сӱӱнчилер кӧп,
 Жылдыс кептӱ кӧптӧг кӧп!..

Меге — мениг ӧйим сӱӱнчи!
 Кайыр туулар ортодо јаткан
 Карлушка кичинек аэропорттон
 Кара талайга јетире учары.

Жажыл јайдый узун поездле
Јайканып, типилдеп барып јадары...
Керек болзо, кезик таладан
Керепке јайкадып јанып јадары...
Онон ойто ло,
Онон катап ла,
Ай чалыган алтай јурттарла,
Алтай тууларла атту јортory,
Алтай кожоннын абына багары —
Ой, улустар, кандый сүүнчи,
Меге — менин ойим сүүнчи!..

Алтай кижинин уйадын тоологоны

1

Ой, Күннинг көзи көзимнинг алдына
Өчө берзин, мен көрбөйин!
Айлу-Күндү жарыктын алдына
Алаканы јайылып,
Алтай кижі суранып басканын
Канайып көрөр — көргөнчө, көрбөйин!

Ээртеп минер эрјинег кайда, нөкөр,
Эликтеп барар мылтыгын кайда, нөкөр?!
Алаканын канайып ачылды,
Алтай оморкош канайып быртыды?!
Суранып баскан сени көргөнчө,
Бу Бийик Күн көзимнинг алдына
Эмди ле өчө берзин!
Алтай кижі бийик адына
Алтайыс, јоныс оморкоп јүрзин!..

2

Эй, алтай эр,
 Албатынын ортозынан
 Алар кыс таппадын ба?!
 Азырап койгон адаг сенен коомой болды ба,
 Эмизип койгон энен эрчиминди алды ба?
 Олорды не уйатка салдын,
 Ооско бойын не түштин?..
 Кайтын, алтай эр, кайтын,
 Јаңыс сөөктү кижиге алып кайтын!

3

Көр бойынды күскүдөн,
 Көр көзинди, жүзинди.
 Көр жабыстан, бийиктен
 Көөрөбөй көр бойынды.
 Јайаларда салынган
 Јебрен танма јаагында!
 Суулар кептү сунулган
 Алтай канын тамырда!
 Је кайда да сен эмес,
 Кара туулар ортодо,
 Карагол јуртта јадала,
 Алмат Чагадан бүделе,
 Кайтын, карындаш, кайтын,
 Алтай тилинди канайып јектедин!

4

Эй, алтай эр,
 Элбек эжик бозогозын алтап,
 Эмди јаңы ла јарыкка чыгала,
 Је эбиге телекейди тындап,
 Элдиге јонды билбей јадала,

Бойыннан јаан јашту кижиден
Сӱс блаажып сен кайтын!
Ол — ойгор. Качан да болзо
Карануиды билген, жарыкты.
Јолдорын ӱткӱн сенен озо,
Јонын билер, јорукты.
Эй, алтай эр,
Баш буурайган ойгордон
Сӱс блаажып сен кайтын...
Удура келер ӱйлӱрдин
Учурын ӱреп уйалтын!

5

Карындажым менин, алтай кижі,
Сен бийик текпишке тептин.
Онызы јакшы. Је ол ижин
Бийик деп эрте кӱӱрӱдин...
Калак,
Јаг башкарып билбей јадып,
Јамыркап, билеркеп јада берзен,
Кечеги најынды бӱгӱн таныбай,
Кеберин соок ӱдӱ берзен,
Карындажым менин, алтай кижі,
Канайып сенен, уйалбазым мен!..

6

Айылчыга эжигин ачпаган болзон,
Мен сенен уйаларым, алтай кижі.
Ат-эрјине бажына соксон,
Ачынарым сего, алтай кижі!..

7

Анчы болуп мактанала,
Аркадан айлыга куру јанзан,
Айса, мылтыгын ундып койоло,
«Андап» аркага куру барзан,
Сенен уйаларым, алтай кижі!

Эй, алтай уул,
 Сен жебрен корумды коскорып,
 Жонун керегинде жолду сөс айтпадын.
 Космостун түбинен жылдыстай жарып,
 Коркушту атомнын аалгазын ачып,
 Алтайдын магына мак кошподын...
 Же узун тилдерге не оролдын,
 Чачып ийген ылтармыш чылап,
 Балкашка не бадалазын,
 Буттарга не оролозун?..
 Качан, кажы тушта алтай жон
 Кабак эдер заводту болгон?..
 Ас калыкты уйаттаар жан
 Сеге кайдан, кемнен берилген?..
 Эзирикке ээлеткен,
 Эрлү эрчимин жылыткан,
 Эртенгизин ундыган,
 Эй, эзирик алтай уул,
 Сенен нени угарым,
 Сеге нени айдарым?..
 Эбирер, өдөр жолдорды кечире
 Элек кептү сен жыгылган...
 Эртенги күндөргө жонунды божотпой,
 Эдегинен кайра тартып алган...

Сурактар ла каруулар

1. Энези ле уулы

— Энем, айтсан меге, эне,
Сүүштинг өңи кандый не?

— Байла, өчпөс кызыл өңдү,
Жалбыш ошкош жаан жаркынду,
Жажына карыбас жаш жүректү!

— Энем, айтсан меге, эне,
Ырыстынг өңи кандый не?

— Ол та баштапкы көктий болотон,
Та баштапкы кардый болотон...
Улалган узун жол болбозын.
Учына жет, ол табылзын!..

— Энем, айтсан меге, эне,
Чындыктын өңи кандый не?

— Күн ошкош ол алтын болбозын,
Адару кептү амыр жок болбозын,
Чалып та турар, чагып та ийер
Чындык сенинг алдынга келер!

— Энем, айтсан меге, эне,
Төгүннинг өңи ол кандый не?

— Төгүн, байла, жыланга түңгей,
Жылтырууш өңин солыйтан эмей,
Бастыра өңдөрлө ол жабынар,
Ондо, байла, өң жок болор!..

2. Сүүшкендердин табышкагы

— Теп-тегерик, көк-чанкыр,
Ол не болор, Темирей?

— Теп-тегерик, көк-чанкыр —
Тегеринг сенин болбос по?!

— Төрдинг бажы сом алтын,
Ол не болор, Темирей?

— Төрдинг бажы сом алтын —
Айы-күни болбос по?!

— Теменедий коп ло коо,
Ол не болор, Темирей?

— Теменедий коп ло коо —
Бойынг болдын, Сүт-Жала?!

— Түндүкте түннег кап-кара,
Ол не болор, Темирей,

— Түндүкте түннег кап-кара —
Түрүлген чачынг, Сүт-Жала!..

— Ой, Темирей, Темирей,
Окшойын сени, Темирей!

— Ой, Сүт-Жала, Сүт-Жала,
Сүүш болушты, Сүт-Жала!..

3. Кудагайлар

Уулдын энези:

Кызыл чөөчөй кылтыркай,

Кырда күйген от ошкош,

Бу отурган кудагай

Бийиктеги ай ошкош...

Кожонду келген чөөчөйдү

Колго тутсаар, кудагай...

Кыстын энези:

Ак байталдын сүди деп,
Мендебезим амзаарга,
«Алып жангар кысты» — деп,
Мендебезим айдарга...

Баштапкы үн:

Сүүш деп неме андый —
Озо баштап таныжар,
Оног десе талдаар.

Экинчи үн:

Же ай алдында жараш неме
Күн алдында өчөмик...

Учинчи үн:

А күн алдында чокту неме
Ай алдында өчөмик.

Уулдын энези:

Жараш чөөчөй жалтыркай,
Жаланда кызыл от ошкош.
Жанымдагы кудагай
Жаңгырып чыккан ай ошкош.
Амадулу чөөчөйди
Амзап ийзеер, кудагай?..

Кыстын энези:

Отук таштын оттузын
Билер бе уулын, кудагай?..
Одурган одын өчүрбей,
Тудар ба уулын, кудагай?..

Баштапкы үн:

Темиррей тегиндү ле эр эмес,
Тегенектү болгоодый...

Экинчи үн:

Машиназы жап-жаңы,
Марказы «Жигули»...

Учинчи ўн:

Мактап турган уулыгар
Малта тудуп билер бе?..

Уулдын энези:

Жылдыс өндү жеерен ат
Чакызында уулымнын.
Жылдыстан чокту күйер от
Жүрегинде уулымнын.
Ой, кудагай, кудагай,
Ондогор мени, кудагай...

Кыстын энези:

Отук таш деп ол таштан
От чагары күч эмей,
Кызын јатка береле,
Кыйналары күч эмей...

Баштапкы ўн:

Сўт-Јалаанын энези
Сўрекей јолду айдып јат.

Экинчи ўн:

Қайдан билер, та ла та...
Маалкадып јатканча,
Машина сурт этпей бе...

Учинчи ўн:

Қуш бажынча санаанла
Қулагымды кызартпа...

Уулдын энези:

Мөштөн ойгон јаш кабай
Мөнкүлик болор, көрөрис.
Эртен бистин жеендерис
Эдектен тутса, сүүнерис,
Ой, кудагай, кудагай,
Ойын эмес, кудагай...

Кыстын энези:

Ой, кудагай, кудагай,
Ондозоор мени, кудагай, —
Тенери бийик, јер јабыс,
Је телекейде бир ырыс,
Эжигин тапчы болбозын,
Эрмегин куру болбозын.

Баштапкы үн:

Јүрүмдеги аланзу —
Јүректин ачу кыйгызы.

Экинчи үн:

Темирей кирези күлүк эр
Телекейден де табылбас!

Учинчи үн:

Эмдиги өйгө кем бүдер?
Эреп-јайнап алгылаар,
Эртен көрзөн, јандыраар.

Уулдын энези:

Ой, кудагай, кудагай,
Ол сөзөөрдөн јайлагай...
Агарып аткан тан ошкош
Ару болор эжигис.
Алтын-тонус куш ошкош
Ырысты табар балдарыс...

Ундер:

Алтыннан баалу сөстөргө
Ајару эдер учурлу.

Уулдын энези:

Ой, кудагай, кудагай,
Тажуур туткан бу колым
Тала берди, кудагай.
Такып айдар кожоным
Табылбай барды, кудагай.

Кыстын энези:

О, канайдар, кудагай,
Јүрегим сыстайт, кудаймай!..

Ундер јөмөжөт.

Ак байталдын сүдинен
Амзап ичсеер, кудагай.
Ай чырайлу кызаарды
Айдып берзеер, кудагай.

Кыстын энези:

Алтын бүри төгүлген
Ак кайын беги, мен көргөм.
Аркама чачым јайылган
Азыйда мен де кыс болгом...

Уулдын энези:

Кан-Алтайга күс келзе,
Қайыннын бүри төгүлер.
Қачар өйи јет келзе,
Қыстын да чачы өрүлер,
Ой, кудагай, кудагай,
От камызак, кудагай...

Баштапкы үн:

Күкүрттү бу тенери
Айазары качан не?..

Экинчи үн:

Өлөң баштай күйген өрт
Өчөргө турган болбос по?

Үчинчи үн:

Телекейде төрт тала,
Айас болбой бирүзи...

Кыстын энези:

Эл-агашка бүр јайган
Эркиндү јайды кем тудар?
Эки бала јарашкан
Эжикти бөктөй кем турар?..

Ак байталдын сүдинен
Амзап жадым, кудагай.
Алтын чачту кызымды
Берип жадым, кудагай...

Үндер:

Кушта-а!
Кушта-а!

Экинчи үн:

Машиназы жап-жаңы,
Марказы «Жигули!»...

Ойто ло үндер:

Кушта-а!
Кушта-а!

Уулдын энези:

Ак-айасты жарыдып,
Алтайга жанган ай жараш,
Айылдын ичин жаңыртып,
Алдынан күйген от жараш,
Ой, кудагай, кудагай,
Ойгор күүндү, кудагай...

Үндер:

Кушта-а!
Куушта-а!

Үндер:

Эки кастын канады
Эжерлеп учса, эм жараш.
Эки катыс балазы
Эптү жатса, журт жараш...
Кушта-а!
Кушта-а!..

Эки кудагай:

Эки агаштын бажынды,
Бийиктен бийик жүрелик.
Эки бала чыдаткан
Энелер болуп сүүнелик...

Б а ш т а п к ы ў н:

Отко коштой от кўйзин!..

Э к и н ч и ў н:

Машиназы јап-јаны,
Марказы «Жигули»!..

У ч и н ч и ў н:

Отко коштой от кўйзин,
Чынга коштой чын турзын!

Ў н д е р:

Кушта-а, кудагайлар,
Кушта-а, кудагайлар,
Кушта-а, кушта-а,
Уп-уп-уп-аай!

4. Сўўш

1

- Сўўп турун ба, Сўт-Јалаа?..
- Сўўп турум, Темирей...
- Сўўп турун ба, Сўт-Јалаа?..
- Сўўп турум, Темирей...
- Сўўп турун ба, Сўт-Јалаа?
- Сўўп турум, Темирей...

2

- Јуртабазын ба, Сўт-Јалаа?..
- Јуртабазым, Темирей!
- Јуртабазын ба, Сўт-Јалаа?
- Јуртабазым, Темирей!
- Јуртабазын ба, Сўт-Јалаа?
- Јуртабазым, Темирей!

- Келбезим ойто деп, түкүр, Сүт-Жалаа!
- Түкүрбезим, Темиррей.
- Келбезим ойто деп, түкүр, Сүт-Жалаа!
- Түкүрбезим, Темиррей...
- Келбезим ойто деп, түкүр, Сүт-Жалаа!
- Ой, Темиррей, Темиррей,
От саладым, Темиррей,
Чай азадым, Темиррей!..

Кар ортодо
кара жаңыс тура
(туујы)

Танышканы

— Якшы ба?

— Якшы, слерде јакшы ба?

— Акыр, бу Слердин
Адаар-јолоор кем эди?

— Мен бе?..

Мен — Эзенов Јыман,
Сөөгим дезе — майман.
Балдардын энези — Чачак,
Сөөк-тайагы — кыпчак.
Сенийи, акыр, кем,
Таныбай отурум, экем?

.
.

Эмди јарт, билдим,
Поэт кижиге сен бедиге?..

— Эйе, шак андый...

Је мал-аш кандый?..

— Јакшы эттинг мўни амтанду,

Јакшы эрдинг сурагы јолду.

Азыраган ак-мал ардак-семис,

Алкы бойыс амыр јадыбыс.

Солун айылчы эмитринг,

Эжикке турбай, ичкери бас.

Эй, балдардын энези,

Эттен тўл, чайдан ас...

— Канча јаш јажадаар?..

— Беженненг ажа кон калдым...

— А канчу эди балдараар?

— Ол јанынан бис бай,
Андый беги, Чачамай?

— И-та-тай! — деп, Чачак
Кенетийин арбанат. —
Кокурлаза, торт ло чак.
«Јожон ат јоорыла мактанар,
Јокту кижі балдарыла мактанар», —
Бис керегинде айткан болбой...

— Тар јерге чубалта айдаар,
Јалан јерге јайа айдаар
Малду болзон — ол мак.
Јер-айакка тазылын јайар,
Јетен каанга элчиге барар
Балдарлу болзон, база мак!

...Јыман көзин јума салып,
Јыңкылдада каткырат.
Канза ыжын буркурадып,
Карууны мынайда јандырат:

— Балдарымнын экүзи
Барнаул деп городто:
Медицинде бирүзи,
Экинчизи — сельхозто...
Эмил деп кызым Горныйда,
Эстрадау концертте.
Эрке деп уулым база анда,
Электробыт заводто.

Акыр, најы, мынызы
Јук ле төртү болды ба?..
Эй, балдардын энези,
Чайын кайнап келди бе?..

Барнаулда балдардын
Адын айтпадым ошкош.
Бичип ал, ундыдын,
Толя ла Торкош.

— Көөш казан чылап,
Көөрөбө, адазы, көөрөбө!
Уйалбаза, кам болор деп,
Сени айткан болбос по?..

— Тайганы жабыс деп,
Жудругым түүнбедим.
Талайды тайыс деп,
Өдүгим суурбадым...

— Же болор, адазы,
Сен эзире бердинг бе?..
Он эки деп тоо айтсаң,
Тилинг кемтий берер бе?..

— Калак ла де, энези,
Катап ла туй чаппазанг...
Адын айтса балдардын,
Кожондый деп бодозонг...

Алма-Атыда — Азулай,
Офицер эмди болуп јат.
Алданда бир уул — Айаспай,
Алтын-мөнгүн казып јат.

...Кенетийин Јыманнын
Јүзинин өңи өчө берет.
Улу тынат... Кангазын
Манзаарганду күйдүрет...

— Айттым ине, болор деп! —
Чачактын көзи жалт этти, —
Челдү эт тишке кысталар,
Чечен кижн сөскө кысталар...

— Көп малдын ортодо
Мүүзи сынык уй болор —
Жыман бажын көдүрди,
Куучын јобош көндүкти,

Айаспай деп уулыма
Алты жыл берилген.
Је канайдар учканды,
Сөс укпаган, тенеерген...

Кышкы турлуны эбире
Кыјырап соок айланат.
Унчукпай Жыман көнгкөрө
Көрүп алган отурат.

— Јаман бол деп балазын
Кажы кижн үреткен? —
Кенетийин энези
Ыйламзырап үнденген. —

Тогус айдан ончозын
Қарындаган эдим мен.
Аракыла умчулап,
Азырабаан эдим мен.

— Комудаба, бойсын, —
Токтодот үйин Жыман, —
Ажындыра отбыла
Кем салымды јарыткан...

Кату јерден капшай ла
Өдөр деп, мен санандым.
— Айылдулары бар ба? — деп,
Адазынан сурадым.

— Көк јарамас, бар эмей!
Экүзи бу ла Куулгыда.
Јаан уулым Эндрей,
Төрт балалу — јылкыда.

Бир кызым — Пионер,
Быјыл барган кижиге.
Кабайлу болорго јеткелек,
Качылап јат школдо.

Аркада өскөн агаштар
Ончозы түнгей болбойтон,
Айаспайды канайдар,
Айса, ол до түзелер...

— Је болор, адазы, —
Чачак катап арбанат, —
Бу кизи чайлазын, —
Айак-казан јуунат.

— Чын, балдардын энези,
Чайлап-чаптап баштабай.
Ачу немен бар беди?
Амзап та бүгүн отурбай.

— Үкүстебе, адазы,
Бойым билерим ончозын,
Ме, тут айылчыга,
Актын ажы — амказын.

— Электро јок турлуда,—
Јыман көзин сыкыйтат,—
Бил турун ба керекти,—
Онон ары кокурлайт,—
Бистин балдар он эки...
— Баш ла болзын бу мыны,—
Чачактын жүзи кызарат,—
Бастыра бойы кызыл тил,
Токто дезеер, бу мыны...

— Бистин балдар он эки,—
Јыман там ла андыжат,—
Сени бис деп чырмайдыс,
Эмди де болор — он эки!..

— Уйал, көрмөс, улустан...
— Балдардын энези герой до,
Башты неге түнгүйтер.
Ка, ууртазан чөөчөйди,
Мындый неме айдып бер:

Ыраак, турлу јерде,
Радио неме бар эмес —
Јер-айактын үстинде
Кандый солун — бис билбес.

Бу Бетнамын канай јат,
Орт-калабы өчкөн бет?
— Јуу анда токтогон,
Је јангыс ла Сайгон...

— Эй, балдардын энези,
Бетнам учун амза.
Көк јарамас, кайда баат
Јаны ла колымда канза.

...Сагалын Јыман сыйманып,
Тымый түшти сананып.
Қамчылап ийген ат чылап,
Қанкас этти ол катап:

✓ Одус жылга белимди
Осколко менин кемир јат.
Шак ла ол шилеенди
Менен айрып болбой јат...

— Қорзөңдө онг колымды,
Эргекпиле ус сабар...
Је калашты ла мылтыкты
Эмди де тудар арга бар! —

Онон бойы каткырат,
Чөөчөйди катап толтырат:
✓ Айдарда, јеткер токтогон,..
— Эйе, јуу токтогон.

...Чачак өрө турала,
Отко арчын эм салды,
Онон мен јаар көрөлө,
Эп јоксынып јартады:

— Башкы да болгон јууга
Јүрегим чочып божобос.
Бала-баркан бар тушта
Кижи нени сананбас.

Је, карын, баш болзын,
Албаты канай сүүнди не...
Ол ло јеткер јоголзын...
Айса... ойто болгой не?..

— Јок, јөптөшкөн, эм болбос!
— Бетнамдар бис ошкош
Қара калык турбайты.
— Қаразында эмес, энези,
Қан токтогон керекте!..

— Онызы чын, адазы,
Қан токтогон керекте,
Айдарда, тегери айаскан...
— Айаскан, эјебис, айаскан...

— Ойто болот эмеш пе?..
— Болбос ло болбой, эјебис,
Телекейлик айалга
Тегиндезинен ондолгон.

— Јок, база катап башталбас:
Јөпкө кол салынган.
— Је, карын, токтобос
Тон ло ол кайткан...

ЭЗЕНОВ ЯМАННЫҢ ДНЕВНИГИНЕН

Бу бичигимде акту бойымнын жүрүмимнин башка-башка жылдары, башка-башка күндери... Айса, бир тужында балдарыма кереес те болбозо, керек болор...

Алтайлап айтса, Жылан жыл, Жаан изү ай. Казань город, госпиталь.

Кижн кайкаар. Жылдар керегинде бистин алтай улус кандый чын айткан: «Жылан жыл — кату жыл. Ол жылан чылап жылып келер, көчкө кептү көңкөриле берер»... Тен тагмага тийген ок, капчыт ла келижи калган. А жылан кылыгын качан да таштабас, жагыс терезин таштаар.

Менин адам уткачы кижн болгон, «Үстен тамар, бардан једер» — деп, меге онын утказы түшкен туру.

Бистин ротанын јууга кирген баштапкы ла чактарында фашисттердин каргышту огы мени та канай коркушту көстөп тийген, бойым да билбейдим.

Кара јерди казып, ышталып, күзүрөп, биске удур келип јаткан танктардын көбин, анан-мынан буртулдап турган октын табыжын — тен не де ондобос! Бого тен јердин јети кадын јамынган эрлик те чыдашпас.

Баштапкы ла табару — мен стройдон чыгып калгам. А менин огомнын тон калды бирүзи де болзо олорго тийди не?

Э-э-эйт, өй кандый кызу, кандый түрген!

Куулгыдан чыккалым чек удабаган. А канча кире јол өткөм, канча кире јон көргөм?..

Былтыр Ойрот-Турада педучилищеде үренгем. Онын жүк ле баштапкы курсын божотком. Онон качылар једишпей турарда, Куулгыда иштеп арткам.

Анда, ыраак Куулгыда, школ, балдардын кара көстөри, күзүгинин шынырты. Бу та чын болгон неме, та түш-јерин... Эмди сананзан, сан башка... Акыр, ол анда школ иштеп турат не? Менин ордыма кандый качы келди не?..

Мыны сананзан, кече ле болгон неме ошкош.

8 июль, 1941 ј., Казань.

* * *

Јуу башталгалы айлымнан бүгүн баштапкы письмо келди. Письмо јытчы ийт ошкош. Кижини истеп, бедреп жүрер. Ол озо баштап госпитальга, онон кийнимнен бери келген эmdir.

Алтайдын тууларынан келген солунла кожо јажыл мөштин, быјыраш арчыннын јыды согор деп бодогом. Јастыра сананган эmdirим. Бу болуп јаткан өрттин, тарынын кычкыл јыды туку Куулгыга база једип калган: менин бежен беш јашту, бичикбилик билбес адамды черүге база алып ийtir. Кемеров городтын таш-көмүр казар шахтазында иштеп јат.

Эмди айылда карган энем ле эјем арткан.

✓ Ол эрликтер, ол немецтер, билетен болзо кайдар: «Мен күчтү деп, төш согунба: сенен күчтү табылар, мен сүмелү деп, тын умзанба: сенен сүмелү табылар»...

— Э-э, јайла! Көргөй лө база...

6 октябрь 1941 ј.

Чачактын баштапкы куучыны

Мен — Чачак,
Сөөк-тайагым кыпчак.
Одус жылга кой кабырып,
Мен баспаган меес жок.
Он эки бала чыдадып,
Мен көрбөгөн шыра жок.

Эт-јүректе бир санаа
Эмдиге мени эреп јат:
Эрте јашта энеден
Энелү неме аспазын.
Баш тирүде баладан
Балалу неме барбазын.

Онын да учун мен бүгүн
Онду олут көрбөдим.
Айдын-күннинг ашканын
Ајарбай да мен калдым.

Өскүзек деп ак кой
Бүгүн түште төрөгөн.
Канайдар база, кудаймай, —
Кураанын јериген.

...Өскүзек деп мен оны
Не адаган болор деп?
Энези өлүп каларда,
Азырап алгам эркелеп...

Јаандап эмди алала,
Јаш тужын ундыган.
Өскүзекти мындый деп,
Кем азыйда сананган...

А кураан десе торт ло
Бойы ошкош — быыраш.
Кулактары сыргалу —
Көрөргө дө тен жараш.

Јаш көөркийдин тили
Кызас эдип јаланат.
Је јууктап келзе, энези
Оны јыга тееп салат.

Кижн мындый немени
Көрүп канай чыдажар.
Килегени кинчек деп,
Малга јартап кем айдар...

Ак-јарык бу туру —
Бойым да өскүс чыдагам.
Баш ла болзын детдомго,
Карын, анда мен өскөм...

Энези эзен турганча,
Кураан өскүс артып јат.
Арга-сүме таппаанча,
Амыр канай отурат.

Акыр ла! деп кекенип,
Чыга ла кон Тайгылга,
Көк ийдимди јединип,
Көрүн ле кел танмага.

Бистин Тайгыл керекти
Билбес эмес — билетен.
Арка-түгин атырайтып,
Арт-урт ла ол эткен.

Öскүзекте кут та жок,
Öскө база канайтсын —
Чыт этире чапчынып,
Корый алды балазын.

Бу ла өйдө мен дезе —
Кураанды эмчекке.
Онойып жадып балазын
Эмистирдим эдүге...

Öскүзекти үредип,
Онду олут көрбөдим.
«Мындый улус та бар» — деп,
Ичимде бойым санандым.

Жеткер бу ла жет келзе,
Жен женинен тудуш жат,
Жүрүмди жараш эдерге
Ажындыра шүүбей жат...

ЭЗЕНОВ ЫМАННЫН ДНЕВНИГИНЕН

Жаан согуш өдүп жат. Коркушту! Бис Смоленск-
тинг уузында. Эбире бач ла бач, бач ла бач — суу,
балкаш. ✓

Жаңы ла атака токтогон. Эмди ойто ло белетениш.
Ротанын командири лейтенант Сотников траншей-
дин түбиле ары-бери жүгүрип, бистин жуу-јепселис-
ти көрөт. Үн жок, шык тунуп калган. Чырайына ки-
жи удур көрүп те болбос. Эки көзи — жалт-жалт...

✓ Удабас ла команда болор.

Бат ол ине, ол... Эки танк келип жат. Келип ле
жат, эмди ле балбара басканча, үстинге өдө берге-
дий... Эх!.. Та «Энем!» деп, та «Эдү!» деп кыйгыра-
тан.

Команда: «Огонь!»...

Команда: «Огонь!»...

Бир ле көрзөм, удура келип јаткан јеткер јангыс јерге селес эделе, тура тўшти. Сананзам, «быш» эде берди ошкош. А-а, «көрмөс деп, киж и көрбөй, бодоп коркыйтан» деген, чын турбай... Эб ире ыш, кыйгы:

— Төрөл учун, Сталин учун, ичкери, нөкөрлөр, ура-а!

Алдымда јер, тенери, күн — бастыразы бөктөлө берди.

— Төрөл учун, Сталин учун, ичкери, нөкөрлөр, ура-а! — Та Сотниковтын кыйгызы, та јүрегимни кыйгызы...

15 октябрь, 1941 ј.

* * *

Сен јаман киж и бе айса јакшы киж и бе — ок талдабас. Ол — сокор. Ончозын бүрте согуп өдөр.

Эмди бистин ортобыста сержант Гончаров, Сиб ирьден келген Черепанов, москвич Савич ле өскөлөри де јок. Саармактый бердис.

Автомадымды бек тудунып, үлүш окоптын түбинде јадырым. Эки јаным јаар кылчас эдип көрзөм, бир јуучыл эб ире айалганы керекке де албай, танкы ороп отуры.

Бу кем?.. А-а, «Вася-чугун»... Чой-Вася... Бортников. Сан башка киж и. Айу ошкош бүдүмдү, араайынан сал јүрер. Оны көрүп ийеле, јүрегим токунай тўшти. Көрзөң, табылу. Танкылап јат. Ненин де учун кенете танкы тартар күүним келт, тамагым кычий берт.

— Бортников, эй, Бортников, танкы бер?..

— А сен тартпайтан эмес бедин, Эзенов...

— Тартпайтам. Эмди тартайын деп...
— Танкы болужын јетирер деп турган болзон,
ме, тарт — деп, ол мен јаар көрди.
Онын јанына јылып келдим.
— Ме, тарт... Баштапкы катап па?..
— Эйе, баштапкы катап...
Танкызын меге береле, колын ойто тескери тар-
тып јадала, Бортниковым канайып та мылкыс эдип
јыгыла берди. Бу... бу канайда берди?..
Көрсөм, јаагын төмөн кызыл-өрт кан жалбырап
келедири.

Танкынын ыжын јудуп-јудуп, јүрүмимде баштап
ла тын тарта бергенимди бойым да билбей калдым.

17 октябрь, 1941 ј.

Чачактын экинчи куучыны

Мен — Чачак,
Сөөк-тайагым кыпчак...
Тегерик айдый чырайым кайда,
Кайда менин омок каткым?
Он сегис јиит јажым кайда,
Кайда менин оттый каным?..

Кару балдарым,
Кайран балдарым,
Јылдыс өңдү аргымак атты
Слер минзин деп, мен минбегем.
Күн серпилген күмүш кырды
Слер ашсын деп, мен ашпагам.

Эрјинем үделеп, ичпеген сууны
Эмди слер ичип јадыгар.
Энегер јүрүп көрбөгөн таланы
Эмди слер көрүп јадыгар.

Узун јолго слерди үйдежип,
Улусту телекейден ойто сакып,
Слерге јангыс мен айдадым:
Кажыгардын ла тамырында
Каным барын ундыбагар.
Кажыгардын ла кылыгында
Кылыгым барын ундыбагар.

Эди кызас этпезин деп,
Электеп улус айтпазын деп,
Алакан јетпес тереден,
Аршин јетпес ол бөстөн
Кеп көктөгөн эне мен.

Бир чарактан арба терип,
Бир калбактан сүт јууп,
Эн јакшызын слерге берип,
Эмештен база бойым амзап,
Казан аскан эне мен.

Уйкузы јок түндеримнин
Узунын јангыс јылдыстар билер.
Слердин учун сыстаганын
Күр-көксимде јүрегим билер.

Кару балдарым,
Кайран балдарым,
Тегериден слер јылдыс та үссегер,
Тегин кижинин јолын да өтсөгөр,
Кара јангыс сурагым бар,
Оны слер ундыбагар:

Тегерик айдый чырайым учун,
Он сегис јиит јажым учун,
Кабай кожон, кару кожон,
Качан да алып јүрүгер кожо:

«Ба-ай, ба-ай, кару балам,
Урлу кайын тазылы эдинг,
Укту-төстү балазы эдинг.
Бай-ай, ба-ай, уйукта, балам,
Бала кайын тазылы эдинг,
Барлу-уктунын балазы эдинг...

Ба-ай, ба-ай, баатыр балам,
Андай берген адан келер,
Бай кураннын бажын экелер.
Ба-ай, ба-ай, торко балам,
Алтын казык алты айланып,
Јети-Каан жылдыс јети айланып,
Јер түбинен таң экелер,
Күрееленген күн шыгырап,
Күзүни-топчы үстине тагар.

Көзимнинг болзо јажы эдинг,
Көксимнинг болзо каны эдинг,
Ба-ай, ба-ай, баатыр балам,
Ба-ай, ба-ай, кайран балам»...

Мен — Чачак,
Сөөк-тайагым кыпчак...
Тегерик айдый чырайым учун,
Он сегис јиит јажым учун,
Кабай кожон — кару кожон,
Качан да алып жүрүгөр кожо.

Јыманнын баштапкы куучыны

...Эй, балдардын энези,
Эт бышкан эмес пе?
Эзирип турум буузына,
Сал айылчынын алдына.

Узун јолго слерди үйдежиң,
Улусту телекейден ойто сакып,
Слерге јангыс мен айдадым:
Қажыгардын ла тамырында
Қаным барын ундыбагар.
Қажыгардын ла қылығында
Қылығым барын ундыбагар.

Эди қызас этпезин деп,
Электеп улус айтпазын деп,
Алакан јетпес тереден,
Аршин јетпес ол бөстөн
Кеп көктөгөн эне мен.

Бир чарактан арба терип,
Бир қалбактан сүт жууп,
Эң јакшызын слерге берип,
Эмештен база бойым амзап,
Казан асқан эне мен.

Уйкузы јок түндеримнің
Узунын јангыс жылдыстар билер.
Слердің учун сыстағанын
Күр-көксимде жүрегим билер.

Қару балдарым,
Қайран балдарым,
Тегериден слер жылдыс та үссегер,
Тегин кижинің јолын да өтсөгөр,
Қара јангыс сурағым бар,
Оны слер ундыбагар:

Тегерик айдый чырайым учун,
Он сегис јиит јажым учун,
Қабай кожон, қару кожон,
Қачан да алып жүрүгер кожо:

«Ба-ай, ба-ай, кару балам,
Урлу кайыг тазылы эдинг,
Укту-төстү балазы эдинг.
Бай-ай, ба-ай, уйукта, балам,
Бала кайыг тазылы эдинг,
Барлу-уктунун балазы эдинг...

Ба-ай, ба-ай, баатыр балам,
Андай берген адан келер,
Бай кураннын бажын экелер.
Ба-ай, ба-ай, торко балам,
Алтын казык алты айланып,

Јети-Каан жылдыс јети айланып,
Јер түбинен танг экелер,
Күрееленген күн шыгырап,
Күзүни-топчы үстине тагар.

Көзимнинг болзо јажы эдинг,
Көксимнинг болзо каны эдинг,
Ба-ай, ба-ай, баатыр балам,
Ба-ай, ба-ай, кайран балам»...

Мен — Чачак,
Сөөк-тайагым кыпчак...
Тегерик айдый чырайым учун,
Он сегис јиит јажым учун,
Қабай кожон — кару кожон,
Қачан да алып жүрүгөр кожо.

Јыманның баштапкы куучыны

...Эй, балдардын энези,
Эт бышкан эмес пе?
Эзирип турум буузына,
«Сал айылчынын алдына.

Поэтке айтпас эрмекти
База кемге айдатан.
Қыштың мойнын қыскартып,
Қуучынды неден баштайтан?..

Берлинге жетире Қуулғыдан
Жуучыл жолды кем өткөн?
Мөш жамынған жерине
Эбирip ойто кем жанған?..

Элик бычкак өдүктин
Эскизи калгай жериме.
Эки айтқан сөзимнинг
Жарагай бирүзи поэтке.

Бранденбургтың каалгазын¹
Буза соккон черү — бис.
Бу Қуулғы деп жериске
Женүлү жанған эдибис.

Жер селендеп-селендеп,
Жемирилип жарылған.
Жеткерлү өштү кедендеп,
— Женерис! — деп қыйғырған.

«Гитлер — гут!» — дешкилеп,
Киевти олар өртөгөн.
«Сталин — капут!» — дешкилеп
Сталинградты курчаған...

Же мындый неме ундыба:
Жуу жаңыс ла — жууда
Болгон эмес, карындаш.
Жуу ыраак Қуулғыда
База болгон, карындаш.

¹ Берлинде Бранденбургские ворота деп арка бар.

Өскө айылда өлгөн киж
Уйуктап калган немедий...
Түбек көрбөгөн ол киж
Түней ле оны ондобос.

Сен бодозон, карындаш,
Өткөн жууга Куулгыдан
Летен киж атанган.
Лерине жүк ле жетүзи
Ойто тирү бурылган.

Кезикте сананзам, сан башка:
Лер тирсилдеп тургандый.
(Жүүлип туратам, та кандый),
Өлгөн улустын жүреги
Эмдиге согул жаткандый.

Бодозон до, карындаш,
Меге жажыт уулдардын
Көп сабазы эмди жок.
Ле не арткан олардон:
Лангыс — кубал, жангыс — кок!..

ЭЗЕНОВ ЛЫМАННЫН ДНЕВНИГИНЕН

(Бу ундылбас түбекти кийинде, бу амыр өйлөрдө, Эзенов Лыман автордын сурагыла эске алынып бичиген).

Ланайып мындый неме боло берген?.. Немецтер бисти бастыра ланынан курчап алган. Бисте ок-тары жок. Нени эдер, ланайдар?..

Шак бу мындый айалга 20 октябрьда 1941 жылда башталган. Оны өлзөм дө, ундыбазым.

Эбире олардын пулеметторы, автоматтар... Лалт-култ, тал-табыш, кыйгы:

— Слер курчууда, чупчылып болбозоор!

✓ — Багыныгар, бис слерге јайым экел јадыс!

Төмөн дө көр, өрө дө көр — өштү. Фашисттердин самолетторы үстинен төмөн агитация эдип, жүзүн-јүүр, листтер, фотолор чачып јат: олјого кирген советский солдаттардын сагалдарын немецтердин апару парикмахерлери јүлүгилеп, оморды мылчалап, ару кийим берип јат.

«Орус солдаттар — коммунисттердин кыйынынан айрылгылап јат» — деп, ол карточкалардын алдында бичип койгон. Бир кезик јуруктарда — Гитлер... Ол кожондоп, баян тартып јат. Јуруктын алдында дезе «Широка страна моя родная» деп бичип койгон.

Эх, эх!.. Бу 19 јажында бойынын өлүмиле эмес, өлтүртип койорго кандый ачу!

19 јаш... Мен ого јүк айылду-јуртту, бала-баркалу болзом кайдар. Өлтүртип койзом, адымды ададып јүрер балам јогы — бат кандый јаман!..

✓ Эх, бу 19 јаштуда Эзеннин јаңыс уулынын јүрүми, чындап та, үзүлип калат эмеш пе?

«Озолодо сүри базылган кижинин минген ады да ичкери алтам эдип болбос дежетен. — Јок, башты тунзүйтпес, јытылза да, узун агаштын бажынан јыгылар керек, Јыман... Эх. Јыман, Јыман — аргымактын јаш кулды!..»

* * *

Канайдар, нени эдер, фашисттердин канду тузатынан канайып айрылар?..

✓ Бис олјодо. Эбире кар, соок. Кандый да јурттын јаказы. Бис уйдын двoryнда. Эбире каруулчыктар. Јылынар да, от то салар арга јок. Оору ла торо... Онон көп сөс јок. Мылтыкты јиткеге сүстүреле,

Фашист жык ла берип ийер. Јаңыс ок — јакшы болзын, жүрүм!..

Мен — комсомолец. Биледимди сопогымнын таманына јажырып алгам. Сопокторым бүдүн де болзо, је ого бу ач-коо бөрүлер ајару этпезин деп, өнөтийин эмикле чарый-терий таңып алгам.

Не болзо, ол болзын, база ла бир эмеш ойгө көңкөрө жыгылбас, канайып та болзо чыдажар! Олор бисти мында түңей ле узак тутпас: эбире јуу өдүп јат. Кайдаар да апарарга, байла, бисти бу кажаманнан түңей ле чыгарар. А ол тушта, ол тушта — онызын кудай билзин...

* * *

Агашту јер. Кандый да арал кечире барып јадыс. Саармактап кар јаап јат. Боромтык. Је бүгүн өштүлердин чакпызынан чупчылып чыкпаза, өскө ой келишпес. Бу кижии өнөтийин тийдирейин деп танма да тургузып алала, атканда, ок санг тескери сала беретен неме јок беди. Бастыра улус туш башка жүгүрүшсе, немец кажызын адып калар. Бодозом, качыш керегинде сананып турган кижии јаңыс мен эмес.

Кар саармактап јаап ла јат, јаап ла јат... Арбүткен бисле кожо сананып калган немедий: эбире тымык ла боромтык.

Кенетийин та не ле боло берди болбогой: канкүн, талт-тулт, тр-р-к, тр-р-к, тах-тах-трр-к... Мында кыйгы-кышкы, онту — та не, та не...

— Хальт станд!.. Хальт... Станд! Стой!

Кайда ла жүгүрүш, быырт, элес-элес, шалыр-күлүр... Мылтыктын табыжы анда-мында «трр-к» ла «трр-к»... Тынаасташ, жүгүрүш... «Адар ангчы болзон, арка-мойным үзе ат, адып билбес танма болзон, алды-кийнимнен огын өт»...

— Хальт станд!.. Хальт станд! — Стой! Стой!
Бу кыйгы кулагыма үргүлжиге шингип калт.

Чын, жажырбай жадым.

1941 жылдын 20-ден 31 октябрыга жетире, 11 ко-
ноктын туркунына аргазы жокто мен фашисттердин
колында болгом! Кандый болгон, анайда бичидим,
балдарым...

Эзенов Ыман

Клаша

Салкынду кардын кучагында
Койчынын болчок туразы.
Адазынын койнында
Уйкудан турган балазы.

Ол школго баргалак,
Jүк ле беш жашту.
Кызыл жаакту кызычак
Клаша деп атту.

Бүгүн менин алдымда
Кандый да өскө телекей.
Городтор до, журттар да
Түш јеримде немедий.

Ончозы ыраак-ыраак,
Јаңыс ла туулар, јаландар.
Өскө не де база јок —
Турачак бу... Кажаандар.

Санг башка: радио јок! —
Диктордын үни угулбас.
Јыманды ла тыгдап ук,
Өскө кем де чапчашпас.

Столдын үстинде лампа
Саргарып жангыскан сананат.
Печке, шкаф тымыкта
Бисти тыгдап кунугат.

Сакыбаган суракла
Клаша бисти кайкатты.
— Жуу дегени не ол? — деп,
Адазынан сурады. —

Жууны мен көрбөгөм,
Кайда болгом, ада?
Жуу тужында, айса,
Уйуктап мен жаткам ба?

— Жуудан жаман неме жок,
Айтпа, балам, анайда...
— Жаман болзо, сен айса
Не жуулашкан, ада?..

Кызынын сурагына адазы
Каруу берип эм болбойт.
Эрдиндеги каткызы
Же түнөй ле токтобойт.

Клашага адазы
Көпти айтпай тургандый.
Солун канай токтозын,
Сурак берет ол мындый:

— «Немис» дегени кем, ада,
Желбеген ол эмеш пе?
Сабарынды ол коко-ок,
Үзе-тартып жиген бе?..

Кенетийин ле алдыма
Кандый да айан ачылды.
Ыраак турган бу турлу
Ыраак эмес деп билдирди.

Кижиги, таш, чечек —
Ончозы башка салымду.
Клаша — кичинек кызычак
Жүрөр, билер күүндү.

Ойто ло табышту телекей
Көксимди буза табарды.
Жаскы ар-бүткендий,
Шкаф, печке кубулды.

Тышкары дезе кар, салкын,
Же турада куучын токтобойт.
«Немис» дегени кем, ада,
Желбеген ол эмеш пе?»...

Клаша — кызычак сурагы
Кызыдып, жүрегим кемирет.
Кижиги — улу жажыт деп,
Бу туштажу керелейт.

Жыманнын экинчи куучыны

...Келбеген ол уулдарды
Сырагай ундып болбозын.
Кожо өскөн үйеден
Бойынды канай айрырын.

Јангыс јерде бис чыдап,
Тагмазы јангыс ат мингенис.
Јангыс Урсулга энчейип,
Кӧнкӧрӧ јадып суу ичкенис...

Э-э, карындаш, карындаш,
Кижининг јӱрӱми не кыска?
Ӗлгӧнди ойто тиргизер,
Табылбас эмей эп-арга...

Је азийда јорткон јолынды
Ачу барга баспаган.
Ат туйгагы тибиреп
Тактаганча эмдиге.

Азийда ичкен сууларын
Артап, соолып калбаган.
Кӧбӱктелип, шулурап
Чакпындалат эмдиге.

Бу јӱрӱмди сананзам,
От ошкош, карындаш,
Јаш тужын — јалбыш,
Јажай берзен, сен — ыш...

Је Ӗлгӧндӧрлӧ кожо
Ӗлӧтӧни — кӧк тӧгӱн!
Јӱрегин согуп турарда,
Јӱр — ӱстинге кӱн!..

Бистин алтай јоныста
Мындый эрмек јӱретен:
Јакшы кижининг јӱрӱми
«Узак болор» дежетен.

Өлүм бу ла жет келзе,
Жакшы кижиге бир күнди
Кандый бир тынду
Катап сурап беретен.

«Ол бүгүнче жүрзин» — деп,
Көрүк килеп, сураар.
«Ол бүгүнче өлбөзін» — деп,
Эртезинде элик сураар.

Мынайып жакшы кижі
Узак жаш жажаар.
Узун жолы, эткен ижи
Улуска онын тузалу болор...

Адазын барып, карындаш,
Жакшы кижі болбойым.
Беженнен аштым — жаан жаш,
Бойым оной бодойдым.

Өлүм менин жолыма
Канча чапкы тургускан.
Оны өдүп чыгала,
Эмди не деп айдатан?..

Жок, чын ла мен
Жакшы кижі болбойым...
Өлгөнчө тен
Жүрейн,
Жүрейн,
Ойноп-ойноп алайын —
Ойым-ойым, ой, дейин!..

Өрт болгон жерден
Жараш өлгөн өзөтөн.
Жаңы жүрүмди көрбөй,
Жыман канай өлөтөн!

Эх, эх, энези,
Коодым кайнайт кожондо.
Бу жүрүмнин ээзи
Бис эмейис — ондо!..

Гитлер — капут,
Жыман — гут!..
Бу чөөчөйди,
Кажы, тут!..

Эх, эх, энези,
Эрдим изийт кожондо...

Бистин кожон

* * *

✓ Аргымак кулды јаш тушта
Суу теренги туштаган.
Аданын уулы јаш тушта
Чак-эреме туштаган.

Эремик кулды јаш тушта
Суу теренги туштаган.
Эненин уулы јаш тушта
Чак-эреме туштаган.

* * *

Көбөн јалду көк-боро
Көндүккен јери — Куулгы.
Көптөп өскөн бойлорыс
Көрүшкен јерис — Куулгы.

Јалбыш јалду јал јеерен
Јайа јелген јер — Куулгы.
Јаба өскөн бойлорыс
Јанып келетен јер — Куулгы.

* * *

Кула тайдын туйгагы
Кургап калар дешпегер.
Куулгынын ыргалы
Кунукчыл болор дешпегер.

Кара тайдын туйгагы
Какшап калар дешпегер.
Кайран Куулгы жанары
Катап болбос дешпегер.

* * *

Эмик ошкош сабарыс
Ээлгир болзо ол кайдат.
Эдиски болгон бу үнис
Элебес болзо ол кайдат.

Аткыс болгон сабарыс
Артабас болзо ол кайдат.
Амыргы кептү үнибис
Тунбайтан болзо ол кайдат.

.
.

ЭЗЕНОВ ЛЫМАННЫҢ ДНЕВНИГИНЕН

✓ ...Баш болзын!.. Оштүнинг өлүмдү чакпызынан уштылып чыккан. Канчубыс кырылган. Оны сананганча, сананбаза торт, айтканча, айтпаза торт. Баш болзын!..

«Жиген жаак кугарар, јидирген төнөзөк көгөрөр» дейтен эмес беги. Көргөй... Көргөй...

Оштүнинг чакпызынан чыккан да кийинде, кай-

даг ончозы јайым ла белен болотон эди. Ой андый, кату...

Сен не пленге кирген, канайып кирген, анда нени айткан?.. Ох, баштан баш, ары ла бойзын, айтпаза, сананбаза торт... Особый отделдин ончо элгүзин өдөтөни — ойын эмес. А чын, ойын эмес: не кирген, не баккан, нени сананган?!.. Бат кандый. Јүрегим сезип јат, ой кату, бүдөргө күч... Көзин көс чилеп карандап, суркурап та турза, көксинде не бар?..

Је, карын, эмикле эреп койгон сопогымнын таманына јажырып алган комсомол биледим учы-түбинде јаан арга, јаан кере болды. Ак неменин агын көрүп ийетен улус бу ак-јарыкта, кудайга баш, түгенбеген, бар... Онын кийинде ол Смоленсктин уузында октябрь айда болгон кызаланду айалганы бистин командование билбес эмес, билер...

Эмди, байла, керек ондолор. Бисти туш-башка чачып, формировочный пункттарга ийип јат ош-кош... Јыл јылыжып јат, айлар айланыжып јат. Ал-тай тооло — Ат јыл, 1942 јыл, јанырарга јууктажа берди.

Јуучыл баатырлардын ады кулагын кызынып, күнбадыш јаар баштанып, нени сезип киштейт не?..

Декабрь. 1941 ј.

Формировочный пункт. Рязань город. Эмди өскө айалга. Көгүс јарыган, көс курчыган...

Бат керек кандый болуп јат! Јыда бажында жүрүм де бар, јыда бажында өлүм де бар. Кайа көрөр неме јок.

✓ Сталинград фронттын 38-чи армиязы. Мен эмди онын артдивизионында... Эмди эки кулагын казыр кызынып, јууга баратан эрјинем де бар, эки ийним-

де эр бойымды Совет јуучыл деп актаган погондор,
кара башка кептей кийген бөркимде беш айры кы-
зыл чолмон до бар.

✓1942 јыл — Ат јыл... Ат эрјине алтай баатырга
јаңыс катап болушкан эмес.

р-н Бекетовка, 1942 ј.

Јыманнын үчинчи куучыны

...Бат бис јаантайын
Јаңы јүрүм дежедис,
Јаңы үйе дежедис.
Акыр, бу мынын
Аайы-төйине не чыкпас,
Текшизин ле аңызын,
Тегин де болзо, не көрбөс?..

Адалу-уулду — экүнинг
Аңызы кайда?.. Бар ба?..
Ортозында олордын
Агы-чеги талай ба,
Айса, ак јалан ба?...

Бу сурак, кудаймай,
Јок јерден келбеди.
Түрмеде уулым, Айаспай,
Письмо бичип... чочытты...

«Он сегис јаштуда сен
Јуулашкан — деп, ол бичийт, —
Онон олјого сен
Кирген» — деп, мени бурулайт...

Олјодо болгонымды мен
Жажырбагам, жаппагам.
Качып чыгала, кан төгүп,
Сталинградты корыгам...

«Мен база он сегистү
Отурым — деп актанат, —
Айса, бу угыстын
Жанжыгузы?» — деп айдат.

...Эх, уулымнын тenegин
Улуска айдарга уятту.
Бистин үйенин жүрүмин
Билбес — онызы коркушту!..

Мен отургам, је кайда?..
Мен — өлтүргем, је кемди?..
Ангузын канай аайлабас,
Адазын канай ондобос!

Эмдиги үйенин жүрүми
Эн өткүре јенил.
Қалаш ла тустын амтаны
Башка деп, калак, база бил...

Менин үйемнин чамчазын
Тузуркаган мал јиген.
Менин үйемнин канынан
Қалын түжүмдү аш бүткен!

А эмди...
Эмдиги үйеге не керек?!.
Айса, үчинчи катап ологго
Телекейлик јуу керек?..

Јок!..

Ачынала, јастыра
Эрмек айда бертирим...

Айса, газет ажыра
Уйелик суракты бичириг?..

Је Ајаспайды да ал...
Тенек таңма дейин дезен,
Тедү неме ол ошкош,
(Је кандый да ол болзо,
Он класс божоткон)...

Тедү деп айдайын дезен,
Тенек неме ол ошкош,
(Саң тескери сөс айдып,
Санаамды менин коскоргон)...

«Алтайымнын сындары,
Ак чакпынду суулары
Амыр бербейт — деп бичийт,—
Энемниг аскан ол чайы,
Эркелеп айткан сөстөри
Санаама кирет — деп бичийт.

Јайым жүрүм јаантайын
Јайнап, кычырып туру — дейт.
Айса, бу түрмеден
Качайын ба, адам?» — дейт...

Баш ла болзын, бу мыны...
Бажыма малта тийгедий.
Өйди, бастыра жүрүмди
Өнөтийин булгап алгандый.

Адазы болгон адында,
Амыр канай отурат.
Карлу Якут талага
Катандажым улалат.

Јаанада, текши сананзан,
Јангыс өйдин улузы бис.
Ооктоп, үлөп эм келзен,
Ох, кандый ыраак ортобыс!

Је андый да болзо, канайдар,
«Мал киштежип таныжар,
Кижн куучындажып таныжар...
Јортсон, јол аларын,
Јолугушсан, сөс аларын...»

Јакут јерине јорукташ
Јадын тегин калбады.
Айаспайды катандаш
Ал-санаазын кубултты...

Је, карын, баш болзын,
Јеткер јолдон јайлаган.
Айаспай бойынын бурузын
Бойы билип баштаган.

Је андый да болзо, јүректе
Амыр деген неме јок.
Јай келзе, Алданга
Атанбас арга база јок...

Он эки баланы ончозын
Кабырар арга бисте јок.
Је ондобозын-ондозын —
Айтпас арга база јок...

Мен бодозом, мындый:
Адалу-уулду ортодо
Айдары јок тамы бар.
Келер де өйгө бу сурак
Кечип кожо ол барар.

Темдек эдип менин де
Билемди алып, эм көрзөн.
Он эки бала жүрүмде
Ончозы башка... бодозон.

Алма-Атада Азулай —
Армейский офицер.
Жылкычы бар, ишмекчи...
Качылар ла артисттер...

Бойсын, олордын ончозын
Тоолоп незин көбүрер.
Кызым Клаша чыдазын,
Кем болорын ой билер!

Кей таңма деп, калак,
Сананып баадын сен, поэт...
Карыыр жөптө бу сурак
Өзөк-буурум кемирет.

Карлу-жышту турлуума
Келгенинге сүүндим.
Жалан чылап алдына
Онын да учун ачылдым...

Өлүм ле Жүрүм, От ло Суу
Ончозы эбире, карындаш.
Жүрүм — ол тартыжу,
Онын да учун ол жараш!

Чачактын үчинчи куучыны

...О, жайлазын, жайлазын,
Канайып сананар ончозын!..

Je кижини кижн эдерге
Килемјини көп эттим.
Он эки бала чыдады,
Одыма коштой от салдым.

Алтай јоннын көксинде
Алтыннан баалу јөөжө бар.
Айса, эмдиги јүрүмге
Келишпей турган, айтсагар...

Кажы ла чыккан балага
Кандый быйан бербегем.
Кажызы ла јолын табарда,
Кандый алкыш айтпагам.

«Кара сууга түкүрбе —
Канча малдын сугады.
Катыс кижн каргаба —
Качан түпте төрөгөн»

Мен бодозом, бу кожон
Мергендү мееден айдылган.
Куулгыга эмди түш барзан,
Клубта оны укпазын.

Je андый да болзо, канайдар,
Айт јададым балдарга;
Бир бирүзи сананар,
Билип јүрзин — јылдарга.

Көрзөн, кандый ээжилер,
Көрзөн, кандый шүүлтелер.

* * *

Оттон јаан неме јок,
Оны, калак, алтаба:
Казанын ого азылар,
Калыктар ого јуулыжар.

* * *

Кўнге сабар уулаба:
Кўннең чокту болбозын...
Балам, јерди јүктенбе:
Оны көдүр болбозын...

* * *

Бычак миизин јалаба —
Керишчен болуп каларын...
Јыгылган кижиге каткырба —
Эртен бойын јыгылдын...

* * *

Өскө айылдан аяк ал,
Ойто куру јандырба!
Ол кижиге быйанду бол,
Ойгор сөсти ундыба!..

* * *

Энениң жүреги — балада,
Баланың жүреги — бойында...

О, јайлазын, јайлазын,
Отко, сууга быян бол!
Санаалу болзо, сананзын —
Јаанның сөзин јанчыкка сал!

Јыманның төртинчи куучыны

...Бат, уктын ба, карындаш,
Балдардын энези не деди?..
«Эстетикан эски» деп,
Электөп баратан сен бедин?..

«Ийт буды тыйрык» деп,
Озогы улус айдатан.
Кемге кем де бүдүнбей,
Келиштире айт салган.

Бат менин балдарым
Он эки деп айт жадым.
Чынын айтса, оморды
Чыдатпадым жаныскан.

Он эки бала ортодо
Жыланаш, оору бала жок.
Кем меге болушкан?
Партия ла эл-жон!..

Кускун-кара трахом
Көзисти соолто чокыбас.
Жеткерлү жаман оорулар
Жериске ойто бурылбас!

Бистин көзис ачылган —
Бийик ле ыраак көр жадыс.
Бастыра жүрүм кубулган,
Башчыга быян айдадыс.

Ой — ол кезикте
Салкын ошкош булгалчан.
Же Ленин дезе бистерди
Чокум жолго бурыган.

Же бу ла ойдо калыкта
Бузарга күч байлык бар.
Жанды жан да солыза,
Жакшы шүүлте арт калар.

Эмди алтай тилиске
Эстрада деп сөс келди:
Гитара да јериске
Кимиртин текши јай койды.

Јаман неме мында јок,
Јаңы јүрүм — јаңырзын!
Је комус согор кижі јок,
Комудазан да, кем уксын...

Атом-сатом дегенче,
Артист дезе, биске торт.
Је эрмек көнжий бергенде,
Бу чөөчөйді база тут...

Кезикте улус сананбай,
Керектү немени таштап јат.
Топшуурдың күүзи эски деп,
Торт кезиги тутпай јат!..

Эмил деп кызым Горныйда,
Эстрададу концертте.
Кожондоп, бийелеп ол турза,
Комус соксон — укпай јат...

Бат кандый болуп јат,
Баш түнгүйтип сананзан...
Эмдиги үйеге келижер
Ээжилер көп, таркатсан...

Он эки баламның бежүзи
Уулдар — байа мен айткам...
Эй, балдардың энези,
«Эстејика» баштайтам!..

Јүрүм кандый — ол андый,
А мениң сөзим бу мындый:
Солун болзын-болбозын,
Соотоп тегин тындазан.

* * *

Ийт — кижининг нөкөри,
Чочко эмес, теппей жүр...

Чындап та,
Агдап барзанг — кулагың,
Айылда артса — каруулың.

Андый ба? Андый.
Жаман неме мында жок!

* * *

Кандый да ангчы сен болзон,
Калак, турна атпай жүр.
Көс жетпейтен телкемде
Көөркийлер эжер жүрүп жат.

* * *

Камду, кишти өлтүрзөң,
Көңкөрө, калак, салбай жүр.
Олордын сүнези жүр калар,
Ойто алу аттыртпас...

...«Сүнези» дегени көк төгүн,
Сүмеленген шүүлте ол.
Өчөгөндий өлгөнлө
Ойнобос деген сөс не ол...

* * *

Ээрдинг жүзин качан да
Эжикке уулап, сен салба:
Онын ээзи эжиктен
Эрте барар — ундыба...

Je болор, эм де көп
 Албаты тапкан ээжилер.
 Кижини кизи эдерге
 Кичеенбеген бе ойгорлор?

А кезик балдар бу мыны
 Керекке де бодобос.
 «Эстејикан эски» — деп,
 Электеп те аябас.

Јок, чындап та, карындаш,
 «Јоннын мойны јоон» дейтен.
 Эски де өйдө јап-јараш
 «Эстејика» бар дезен?..

Мен байа башчынын
 Адын тегин айтпагам.
 Ондый ойгор бар учун
 От күйет деп санангам.

Эмди бил, карындаш,
 «Эстејикам» менин бу.

Айаспайдын письмозы

«Эзен бе, Энем!
 Эзен бе, адам!
 Эки јыл өтти — эн кўч јылдар.
 Көп өйлөргө мен кунуккам,
 Көксимде эмди өскө санаалар.
 Је, канайдар, түнгей ле ыраак,
 Төрөл очоктын оды ыраак.
 Эмиктү түрме — эрикчел, шыра,
 Эмди билдим — эткеним јастыра!

Согуштан улам мен, адам,
«Зона» деп коркушту сөслө
таныштым.

Ойын мында эмес деп, адам,
Ончо нөкөр уулдарга бичийдим.

Темир каалгалар ары жанында
Телкемдер бары жаңыс санаанда.
Жаскы чечектен жайымжып үспезин,
Жайымжып агын суулардан
ичпезин...

Эзирип алала, бычакту жүгүргөн
Эңирди эмдиге ундып болбойдым.
Он класста кожо үренген
Ончо балдардан суру сакыйдым.

Ол тужында не болгон —
Ойто ло ончозы алдыма јуралат.
Он класстын кийнинде болгон
Јеткерлү энир жүрегим ачыдат.

Ах, канайдар, канайдар Бырчыйды,
«Аттестат јунуп», эзире бергенис.
Баштап ла ууртаган ол чөөчөйди
Башка једер деп билбей калганыс.

Ачу да болзо, баргаа Алтайда
Башка јытту деп, жаңы билдим.
«Отты чаазынга качаннын качанда
Оробос јанду» деп, жаңы ондодым.

...Куулгынын школы, бис тышкары..
Бырчий нөкөр жанымда турган.
Ап-апагаш айдын кебери,
Је азийда ого кем ајарган?..

Күс келзе, үренип барарыс,
Күн серпилген городтор көрөрис.
Куштан да бис жайымдый болгоныс,
Кутус жылдыстый курч турганыс...

Онон кенете Бырчий каткырган:
— Кеянды сенин мен окшогом.
— Канайып?!. Төгүн! — деп, мен
кайкагам,
— Кеян кей — деп, Бырчий
каткырган.

Онон арызын билбей калтырым,
Онын кийнин жаңы жартадым...

.
.

Карызын томырак кадаган Бырчий
Канайтпаганда, Томскто үренет.
Je öйлөр өдөт, öйлөрдi ээчий
Öзөгим неге де менин өртөлөт.

Öскө жерине ол томырак
Тийбегенине баштан баш!..
Jүрүмде жеткер эм де толтыра,
Je jүрөргө турум — мен жаш!

Эмди менде жаңыс амаду —
Зонанын сазына соортырбай
артары.

Мында jүрүм, чындап та, кату,
Je катуга багынбай, ичкери көрөри...

Кижн болуп бүткен адымда,
Күлүмдi jүзiнде өчпөзө кайдат.
Онон өскөзi — ончозы алдымда,
Онойып меге jүрегим айдат.

Катап тайкылзам, «талайга
тайанбай,
Таш-кайадан бек тудайын».
Карындаштар аттарын уйатка
салбай,
Качан бир чындык кижги болойын...

...«Качарым» деген кал сөзимди
Калак, адам, ундып салыгар.
Je качанныг качан да «зона» деп
сөсти,
Клаша сыйныма, энем, айтпагар...

Эзен болзын, энем ле адам!
Эки жыл өтти — эң күч жылдар,
Көп күндерге көс јумбагам,
Көксим јенилжийт — өскө
санаалар»...

1973 ј.

Айазып келет

(Автордын Айаспайга ла өскө дө кычы-
раачыларына акту күүн-санаадан айткан ли-
рикалу сөс).

Айазып келет алдымда,
Айассын — сенин алдында...

Je мендебей ле табынча
Мениле кожо туругар.
Мендебей ле табынча
Јолго эрте чыгыгар!

Көрзөгөрдө, ыраакта
Карануй кызып, кайылат.
Карарып јаткан кажаттан
Қатап ла тан кажайат.

Кенетийин куулгазын
Тамчы түшти көксиме.
Кайкабазын-кайказын! —
Қайкал келди көзиме!

Јалтырт эткен санаамда
Јарый түшти тенери.
Корголјын кептү сынымда
Коркушту ийде тебилди!..

Је мендебей ле табынча
Мениле кожо туругар.
Куулгазынду тамчыны
Кудайга баш, тудугар!

Эзириштен кенете
Эрүүл жүрүм башталзын.
Эзирик чак эжиктен
Эрик јокто тайылзын!

Байгага барар эрјинем
Башка болор эм быжу.
Баш кайкадар эркиним
База башка — тартыжу!

Туулардын да будугы
Туйказынан кубулат,
Күндердин де бүдүми
Күнүн ле эмди айазат.

Каткырып ийзен, жаңылга
Кандый да ыраак томулар.
Эртенгизи жаныга
Эмеш башка бурылар.

Айазып жат ар-бүткен,
Айазып жат телекей.
Кем жүрерге жүткиген
Мениле кожо мендегей...

Айазып келет алдымда,
Айассын — сенин алдында!

✓ ЭЗЕНОВ ЖЫМАННЫҢ ДНЕВНИГИНЕН

Кайда ла «Бешжылдыкты — төрт жылга!» деп, кычыру-мөрөй өдүп жат. Ондоп жадым, жаан кычыру, керектү.

Же кижинин акту бойына көп неме керек жок. Онын көзинен жаш тамар эдип сүүндирип ийерге кезикте тен не де эмес.

«Жакшы иштеп жадын, Жыман. Чаргыдагы совхозтор ортодо төзөлгөн курортко барып, 12 күнге амырап ал». Бу ла, өскө не де эмес, өзөгүн изий берер.

Быжыл, 1969 жылдын ичинде, акыр, бу не жыл боло берди?.. Эйе, алтай тооло Такаа жыл, туй ла 24 жыл мынанг озо, 1945 жылдын май айында канду жуу токтогон эди. Онон ло келген — мен койдо. Бастыра балдар бу турлуда чыгып, чыдаган.

с. Чаргы. Курорттын туразы. 1969 ж.

* * *

✓ Жас. 1974 жыл. Озогы алтай улустын куучыныла болзо, Бар жыл — кату жыл болотон. Онызы да чын болгодый. Кыш соок, качан да түшпеген жаан

кар түшти. Был жыл кажы ла бистинг колхоз машиналарла түкү Бийсктенг салам тартты. Малга азырал жетпей турганда, канайдат!.. Бу чибининг бүрин, каргана, жыраа кезиш-кертиш башталган. Керектү, жакшы неме. Анчадала уйларга жарамыкту азырал. Азыйда оны кезер, кертер, жүзүн-баазын комбикормго колып кайнадар деп неме бис билбейтенис...

Кар текши кайылып, кобыларды төмөн, сыраңай ла менин койлорым чылап, ак көбүгү аңданып, суучактар түшкүлейт. Жер эрийт. Кыштын кыпсузы өткөн. Меес эдеги күнет. Мындый күнде ончозын көрүп, ойгонып жаткан Алтайды айкап отуруга кандый жакшы! Танкымнын ыжы чойилет, көксим кен. Койчыга жыргалду ой — жай келип жат.

Жылдарым койлордын кийнининг мынайда ла чубажып, өдүп ле жат, өдүп ле жат.

Яс, 1974 ж.

Үч сөс

Айланайын,

Айланайын,

Алкайын

Бу үстимде жарыган бийик Күнди,

Бийик Күнди ле бийик Айды!..

Онон

Бу ак кар ортодо жаңыс турадый,

Мун тураларды ла жүс тураларды!..

Айланайын,

Айланайын,

Алкайын

Ол тураларда кажы ла баланы,

Кажы ла эне ле кажы ла аданы.

Онон

Олордын камыскан отторын алкайын,
Jүрөктеринде күйген изү жалбышты,
Jүстериңе түшкөн кажы ла чырышты —
Ончозын ондоп, ондобозом — сезип,
Олорго кару ла жалакай болойын.

Jaан сууларды — жааны учун,
Кичинек сууларды — кимирти учун,
Жабыс ла бийик ажуларды ончозын,
Jaан ла кичинек жолдорды ончозын.

Айланайын,

Айланайын,

Алкайын

Бу кар ортодо жаңыс турага
Мени баштап экелгени учун!..

Онон

Jaан ла кичинек городторды,
Таныш ла таныш эмес портторды,
Темир ле тегин де ол жолдорды,
Кара ла ак, кандый ла калыкты —
Ончозын, ончозын

Бүгүн алкайын,

Бу кар ортодо кара жаңыс
Турачакла олор колбулу учун!..

... Терен ле унчукпас туулар ортодо
Тымый түшкөн турада отургам...

Жыманды тыгдап, жылдарды сананып,
Чачакты айкап, чайын амзагам.

Барбаган ла баратан талалар салкыны —
Бастыра жүрүм бир тизүдий.

Онын да учун орчылан салымы
Ол ыраак турлула бирлик немедий...

Чехословакия, Лидице јурт...

10 июнь, 1942 жыл. Фашисттер Адольф Гитлердин акту бойынын јакарузын бүүдүрүп, бу јуртты кок то јок этире өртөгилеп салган. Мында өлтүрткен ле кыйнаткан улуска баштапкы кереести Совет Союзтын Геройы полковник Пановтын солдаттары 1945 жылдын јайында тургускан.

Азыйда улус јуртаган, балдар ойногон ло јүгүрген бу јерде эмди јангыс ла кереес-памятниктер туруп јат.

Јок, мен бодозом, олор түнгей ле түни-түжиле, түни-түжиле амыр-энчү керегинде сананып, улу чех гражданин ле писатель Юлиус Фучиктин үргүлјиге мөңкүлик сөстөриле, «Улустар, кестемкей болыгар!» — деп, үн-табыш јогынан эмдиге јетире кыйгырыжып тургандый...

Лидиценин кимирти јебрен Алтайдын јенезегине ле таштарына шинип калган.

СССР...

✓ Псков область, Красуха јурт, ноябрь, 1943 жыл. Мында бир де бурузы јогынан 280 кижи өлтүрткен. Партизандардын табаруларына чыдажып болбой, фашисттер кородогонына Красуха деп орус јуртты база чек јок эдип, бастыра јаткан улузыла кожо өртөгилеп койгон.

Онын түбегин ле шыразын бастыра телекей, ол тоодо бу апагаш карлар ортозында турган койчынын јүк ле эки көзнөктү болчок туразы база билер...

* * *

Вьетнам, 16 март, 1968 жыл, Михой общинанын Сонгми журты... Бу журтты Американын олжочылары жоголткон. Мында кече ле ойноп, жүгүрүп жүргөн 55 бала — кара башту кичинек уулчактар ла кызычактар янкилердин канду огынан өлгөн.

Бойынын билезининг, жааназы ла таадазынын кинчеги, бастыра журттын кырылганы керегинде мында сок жангыс тирүү арткан кичинек вьетнам кызычак Во Тхи Лиен бастыра телекейге куучындап берген...

Вьетнам ла Алтай туулардын ортозы ыраак — мундар беристе. Же Во Тхи Лиен керегинде бу кар ортодо кара жангыс турада журтап јаткан алтай койчынын, өткөн јуунын тегин солдады болгон Эзенов Јыманнын, кичинек кызычагы Қлаша эмди, байла, база билер.

Кем де ундылбаган, не де ундылбас!

* * *

11 сентябрь, 1973 жыл...

Фашисттердин јаны хунтазы Чилиде албатынын јанын антарган. Чили эмди кажы ла ак санаалу кижининг жүрегинен сызылган онту ла кан... Калганчы өйлөрдө бу ороондо калаштын баазы эки катпка көдүрилген. Тороны, өлүмди ле эскө дө кыйын-шыраны онын албатызына фашисттердин хунтазы экелгени эмди кажы ла кижиге јарт.

Чили, бис сениле кожо!

* * *

Бүгүн империализмнин эн јаан деген орооны — США-да 22 миллион негрлер экинчи сорт улус деп чотолып јат.

Бис бүгүн көпти билерис, көпти ондоп ло ыраак угуп жадыбыс.

Америкада ак кижинин жажаган жажынан негрдин жүрүми беш жылга кыска. Америкадагы ак улустын балдарынан негрдин балдары 40 процентке көп өлүп жат.

Мыны бис база билерис...

* * *

А менин Төрөлим,

Менин албатым?..

Бу бешжылдыктын ичинде школго барарга жетке-лек балдарга государствонун чодыла 2 миллион жерлү жүзүн-башка учурдениелер тудулар, үрө-тен балдардын текши тоозын бүдүн жарым миллионго жетире көптөдөр!..

Ол балдардын ортозында, мен билерим, кыйалта жоктон Эзенов Жыманнын энг кичү кызычагынын кара көстү ле кара чачту кичинек Клашанын кат-кызы база угулар.

(Жүзүн-башка газеттерден)

* * *

Айланайын,

Айланайын,

Айланайын!..

Бадышты тыгдадым, түштүкти,

Бастыра калыктар салымын санандым.

Көп түндерле, көп түштерди

Төрөл Кадыннан ыраакта өткүрдим.

Кадын ла Хатынь — кандый сөстөр! —

Эжелү-сыйынду — жуук билдирет.

Белорус жерде обелиск-сөөктөр

Жеримде жебрен корумдарла биригет.

Онын да учун Хатыньнын шандары
Алтайга једип, көксиме торгулат.
Белорус эненин көзинин јаштары
Энемнин көзинде јаштардый төгүлет...

Айланайын,
Айланайын,
Алкайын,
Телекейди тендеп, бескеге салайын.
Айланып,
Айланып,
Айлыма јанайын,
Алкышты јоныма, јолыма айдайын.

... Адам ошкош, акам ошкош
Алтай кижини — Јыманды алкайын,
Онын салымын, одырган одын,
Онын эжи — Чачак Эјейди,
Онын чыдаткан он эки балазын —
Ончозын акту жүректен алкайын:
Бийик боочылар јабыс болзын,
Терен суулар тайыс болзын,
Је алдында јолдоры узун болзын,
Саргарып чыккан Сары Күн.
Сакыбаган быйанду олорго бурылзын!

... Айланайын,
Айланайын,
Туужым божоды,
Туулардый жүктер јардымнан јайылды.

Је јангы јоружка атанардан озо,
Јаныдан столго энчейерден озо,

Јартын, нөкөрлөр, мен айдайын:
Јайабагам туујыны мен јангыскан.

Эмди сананзам, элден ле озо
Эжигимде ырысты, энчүни туткан
Эжиге ле эки уулыма быйан!..

«Туујын божоды ба?» — тудуш ла

сураган,

Тууразынан јөмөп, сагыжым курчыткан
Поэттер ле јурукчылар — кару најылар,
Бастыра јүректен слерге быйан!

1973—1975 жылдар.

БАЖАЛЫКТАР

КУЛАГЫМ УҚҚУР, ҚҰРЧ ТУШТА...

Қалам	5
«Амыралта алып, тыштанып»	6
«Қаранғуй туулар. Салқын. Күс»	7
Учуп барадым	8
«Ағын суу азыйғы ла бойы»	9
Фет ле Тютчев	10
Поэт Қайсын Кулиевке жолдоғ нйген самара	12
Алтай чайлаш керегинде чөрчөк	14

АЛТАЙ УЛУС АЙДЫЖАТ

Экчеликтер	19
Эжерликтер	43
Алтай алкышка тайанып	48
1. Бала алкаганы	—
2. От алкаганы	—
3. Бозу алкаганы	49
4. Айуның бажын чөктөгөни	50
5. Мөш алкаганы	51
6. Топшуурын алкаганы	52
Алтай кижининг сүүнчизин тоологоны	53
Алтай кижининг уйадын тоологоны	56
Сурактар ла каруулар	60
1. Энези ле уулы	—
2. Сүүшкендердин табышкагы	61
3. Қудагайлар	—
4. Сүүш	67
Қар ортодо кара жанғыс тура (тууы)	69

С (Алт)
У—435

ИБ № 346

У $\frac{70403-008}{М 138 (03) 77}$ 99—77

Укачин Борис Укачинович

ЭХО ВЕЧНОГО АЛТАЯ

Стихи и поэма
На алтайском языке

Редактор Б. Ч. Телесов
Художник В. Д. Запрудаев
Художественный редактор В. И. Ортоңулова
Технический редактор М. Г. Шелепова
Корректор А. А. Чулчушева

Сдано в набор 11/II 1977 г. Подписано к печати 16/III 1977 г. Бумага тип. № 1. Формат 70×100/32. Усл. п. л. 4,99. Уч.-изд. л. 4. Тираж. 2000 экз. Цена 41 коп. Заказ 648. АН 04068.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

41 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1977